

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH
A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ
BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ DETERMINACE
ČLOVĚKA A JEJÍ ROLE
V INSTITUCIONALIZOVANÉ SOCIÁLNÍ
STRUKTUŘE**

Autor práce: Renata Zisa Štindlová

Studijní obor: Regionální studia

Forma studia: Kombinovaná

Vedoucí práce: prof. PhDr. Emanuel Pecka, CSc.

Katedra: Katedra společenských věd

2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce prof. PhDr. Emanuelu Peckovi, CSc. Za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

ÚVOD	6
1 ZÁKLADNÍ POJMY A KATEGORIE	7
1.1 Lidská identita.....	7
1.2 Sociální skupiny.....	8
1.3 Sociální stratifikace.....	10
1.4 Status.....	10
1.5 Sociální role.....	11
2 SOCIALIZACE	13
2.1 Počátky socializace v prostředí rodiny.....	14
3 FUNKCE A FUNGOVÁNÍ TRADIČNÍ DOMÁCNOSTI	14
3.1 Likvidace neboli „vyvlastnění“ tradiční domácnosti.....	18
4 MODERNÍ RODINA V MODERNÍ SPOLEČNOSTI	20
4.1 Funkce moderní rodiny.....	21
4.2 Krize rodiny aneb jak společnost rozpad rodiny umožňuje.....	22
4.3 Proměny současné rodiny v souladu s potřebami společnosti.....	25
4.4 Flexibilizace rodiny.....	26
5 KRIZE INDIVIDUALITY	27
5.1 Přizpůsobivost člověka.....	27
5.2 Syndrom přizpůsobivosti v současném světě.....	28
5.3 Neochota, otupělost či manipulace aneb současný člověk se vzdává společnosti.....	30
5.4 Schizofrenie společnosti a útěk k rozumu.....	31
5.5 Demokracie či tyranie? Přizpůsobení se je vždy nutné.....	32
5.6 Společnost přizpůsobených individuí.....	33

6 DŮSLEDKY ZTRÁTY IDENTITY ČLOVĚKA PRO

SPOLEČNOST	34
6.1 Násilí a kriminalita.....	35
6.2 Drogová závislost.....	36
6.3 Sebevražda.....	37
6.4 Krize a rozpad rodiny.....	38
6.5 Prostituce.....	39
6.6 Rasová diskriminace.....	40
6.7 Terorismus.....	41
7 SPOLEČNOST KONZUMU	43
7.1 Konzum jako útočiště.....	43
8 KRUH SE UZAVÍRÁ	46
9 SPOLEČNOST NEZAMÝŠLENÝCH DŮSLEDKŮ	48
10 KAM KRÁČÍŠ, SPOLEČNOSTI?	49
11 CESTA K NÁPRAVĚ	49
ZÁVĚR	52
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	53
ABSTRAKT	55
ABSTRACT	56

ÚVOD

Téma, kterému se v bakalářské práci věnuji, mě zajímá a přitahuje již dlouhou dobu. Jsem proto ráda, že mohu při příležitosti vypracování své závěrečné práce prohloubit studium dané problematiky a předložit oficiální fakta a skutečnosti zastávané odborníky, ale také rozvinout vlastní úvahy.

Otázka lidské podstaty je nesmírně přitažlivá, je to fenomén, který provází lidstvo po celé délce jeho historie. Pro člověka je velmi znepokojující skutečnost, že ačkoli jeho schopnost odhalovat zákonitosti z ryze empirického úhlu pohledu je obdivuhodná, uvnitř jeho samého jsou neproniknutelná místa. Alespoň prozatím.

Ve své práci si kladu za cíl posoudit, do jaké míry je člověk ve svém jednání uvnitř společnosti ovlivněný kulturními a sociálními normami chování, které si společnost stanovila, a jaký prostor mu je v rámci dané společnosti poskytnut pro rozvoj vlastní individuality a možnost svobodné volby. Hledání a nalézání kompromisu mezi tlakem vyvíjeným společností a snahou uspokojit své vlastní vnitřní potřeby je náročné a stále častěji přináší člověku rozčarování nad stavem nejen celé společnosti a jeho pozice v ní, ale i nad neutěšenou prázdnotou a anonymitou svého života.

V teoretické jsem vycházela především z názorů a postojů významného českého sociologa Jana Kellera, s jehož díly jsem dobře obeznámená a z velké většiny sdílím jeho pohled na společnost a její vliv na člověka. V závěru práce jsem prezentovala také zajímavé a inspirující myšlenky amerických sociologů manželů Tofflerových o možném dalším vývoji současné společnosti.

Moderní společnost se při svém fungování opírá o důkladně propojený systém institucí a organizací, jejichž rozměr přesahuje člověka v jeho uvažování a jeho cítění a jejichž anonymita nutně bere člověku pocit vlastní individuality, jedinečnosti a nezaměnitelnosti. Následky ztráty identity jsou však pro člověka velmi bolestné, neboť se dotýkají jeho podstaty, jeho chápání svého místa a také smyslu vlastního života. Člověk, který odevzdal svou identitu společnosti, nikomu nepatří. Nepatří ani sám sobě. V bezútěšné osamocení pak velmi snadno podlehne iluzím pocitu bezpečí, které společnost v hojné míře nabízí. Lehce tak ztratí směr své životní cesty a fungující vztah se společností. Výsledky tohoto zkoumání budou mít zobecňující charakter, neboť každá lidská bytost je neopakovatelnou individualitou.

1. ZÁKLADNÍ POJMY A KATEGORIE

1.1 Lidská identita

Považuji za nezbytné začít tuto teoretickou část pojednáním o kategorii natolik zásadní a člověka charakterizující, jakou je jeho identita. Ačkoli identita člověka vymezuje, není mu vlastní. Musí si ji nějakým způsobem utvořit. Její existence je pro další sebeurčení a sebepojetí člověka zásadní a její získání tedy nutné. Identita pomáhá lidské bytosti odlišit a odlišovat se od ostatních a zároveň poznávat v proměnách času i sebe samého. Znamená to, že rozpoznání vlastní identity je podmíněno existencí někoho jiného, dalšího. Pokud by žil člověk zcela sám, k žádnému vymezení sama sebe by nedošlo. Člověk si může uvědomit svoji zvláštnost a jedinečnost teprve jako součást celku.

Sociologický slovník popisuje identitu jako...*“hluboký pocit vlastní totožnosti založený na prožívání vlastní komunity. Zahrnuje i hodnoty, kterým jedinec věří a na nichž zakládá smysl svého života. Je to i ztotožnění jedince se svými životními rolemi a souhrn sociálních rolí a prožívání příslušnosti k větším nebo menším společenským celkům...”*¹ Samotný celek je velmi zajímavým útvarem. Za celek lze v teorii i v praxi považovat téměř cokoli, přesto jej však nelze snadno definovat. Lidská bytost je základní součástí celku, v tomto případě společnosti ale zároveň je i jedním samostatným celkem. Jakkoli je člověk pro celek důležitý, z hlediska filozofického i politického je celek považovaný za svébytnější a důležitější při určování potřeb i zachování funkčnosti a samotné existence. Je jednotlivci nadřazený. Tato pozice mu dovoluje mít a prosazovat nároky, jež neberou ohled na potřeby jeho částí, nebo je alespoň omezují.

Ovšem i společnost jako celek, jehož je individuum se svou vlastní identitou stavebním kamenem, má svou identitu, která ji charakterizuje a odlišuje od ostatních společností. Žádná identita však není neměnná. Právě naopak. Vyvíjí se v souvislosti s plynutím času a v závislosti na mnoha okolnostech, především politické, sociální a kulturní povahy.

---

¹ Jandourek, J. Sociologický slovník. Praha: Portál, 2001, s. 104.

Ve spojitosti s identitou je nutné zdůraznit, že se navzdory všem snahám ji definovat, nejedná o nic přesně daného, je to jakási představa, přání a snaha působit na okolí určitým způsobem. Vzhledem k tomu, že je identita kategorií proměnlivou a vyvíjející se, může být nejen získána a utvářena, ale také změněna, ztracena odevzdána či odebrána, a to jak ostatními, tak mnou samotným. Identity se můžeme také vzdát. Z toho vyplývá, že na ni mohou být činěny tlaky a nároky, kterým je třeba čelit. Jednání, které identitu ospravedlňuje či brání, také její vědomí utváří a posiluje. Toto vědomí se pak realizuje jednáním vůči okolí nejrůznějšího druhu. Může to být prostředí rodinné, národní, klubové, náboženské firemní či jiné. Tím, že člověk patří k nějakému společenství, se dozvídá, kdo je a jaké je jeho místo ve společnosti a ve světě. Tento vliv společenství na člověka je velmi silný a důležitý. Individua vytvářející společnost jsou touto společností natolik ovlivňována, že se někdy chovají způsobem, kterým by se jako jednotlivci pravděpodobně nikdy nechovali.

“Jako příslušník nějaké společenské organizace, rodiny nebo firmy, náboženského seskupení či národa porušuje jednatel také zákony, podniká krkolomné transakce, nedbá na základní lidská pravidla, která kupodivu téměř nikdy neuspokojují osobní přání, popř. je nelze vlastními potřebami ospravedlnit. K takovým aktivitám dává podnět a ospravedlňuje je požadavek skupiny, ta potom přejímá i zodpovědnost. Individuum se odvolává na kolektiv, jež uznalo a jemuž přisuzuje vyšší hodnotu“²

Touto citací už přímo otevírá prostor k tématu posunu lidské identity, kterou se budu zabývat v pozdějších kapitolách.

1.2 Sociální skupiny

Sociální skupiny představují další významnou základní kategorii. Svým rozsahem jsou jedinci nadřazeni, v rámci společnosti jsou pak podskupinou. Představují tedy sociálně významný zprostředkující článek mezi člověkem, jakožto izolovaným individuem a společností jako globálním sociálním útvarem. Skupiny, ve kterých člověk žije, mají pro jeho sociální povahu zásadní význam. Tentýž zásadní význam má pak pro společnost to, z jakých skupin se skládá. Obecně lze sociální skupinu charakterizovat jako určité množství jedinců, které spojují podstatné znaky a forma aktivit, kteří sdílí podobné hodnoty a zaujímají podobné postoje. Lidé v sociálních skupinách žijí

---

² Bauer, W. Tyranie blahobytu. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 30.

a v jejich rámci naplňují své potřeby nejrůznějšího druhu. Ačkoli je pojem sociální skupina v sociologické teorii klasifikován různými způsoby, panuje v odborné literatuře shoda ohledně základních znaků, které sociální skupina má. K těmto nepochybným znakům patří počet členů, existence vztahů a vazeb mezi členy skupiny a jejich kvalita, způsob, jakým je jedinec se skupinou spjat a také pozice sociální skupiny v sociální struktuře společnosti. Podle výše uvedených kritérií rozlišuje sociologie skupiny malé a velké, primární a sekundární, formální a neformální či členské a referenční.

U malých a velkých skupin není rozhodující numerický počet členů, jak by se mohlo dle označení zdát, ale spíše způsob kontaktu mezi jednotlivými členy. V malých skupinách čítajících přibližně 20 - 40 členů jsou jedinci ve vzájemném a přímém kontaktu. V těchto skupinách opřených o vzájemnou osobní znalost, uspokojují její členové své primární emoční potřeby, navazují přátelství a zažívají pocity jistoty a důvěry.

Zatímco u malých sociálních skupin téměř nenalezneme diferenciaci funkcí a výrazné formální hierarchické uspořádání, pro velké skupiny je toto členění běžné. V těchto skupinách také dochází k naplňování důležitých lidských potřeb, nicméně neřadí se k nim potřeby citové.

Skupiny primární a sekundární bývají definovány podle povahy vazby mezi jejími členy. V primárních skupinách převažují citová a intimní pouta. V těchto skupinách by měl člověk zažívat pocit životního bezpečí, sounáležitosti, lásky a opory, které tvoří jakýsi základ jeho celoživotní citové a osobnostní vyrovnanosti a rovnováhy. Vztahy ke skupině jako celku se zde tvoří skrze vazby k jejím jednotlivým členům. Typickou a nejčastější primární skupinou je v každé společnosti rodina. Její vliv při formování osobnostních i sociálních kvalit člověka včetně jeho sociálních rolí je naprosto zásadní. Tomuto tématu se budu věnovat podrobněji v odpovídající kapitole. V případě sekundárních skupin člověk naopak získává určitý vztah k ostatním teprve na základě toho, že jsou členy téže skupiny, jedná se tedy o vztah zprostředkovaný. Jejich význam rozhodně nelze podceňovat právě v dnešním stále více globalizovaném světě, který přes nespornou potřebu primárních skupin, přeje stále více skupinám sekundárním. V důsledku toho jejich vliv na člověka roste a sílí. Větší význam než v klasicky smýšlející Evropě mají různá sociální uskupení sekundárního rázu ve Spojených státech amerických.

S otázkou stability a funkčnosti každé sociální skupiny úzce souvisí povědomí jedince o vlastním vztahu k dané skupině. Ten bývá jak stimulačním, tak i integrujícím faktorem. Při rozhodování jednotlivce součástí jaké skupiny se chce stát, je uvědomování si určitého vztahu k ní důležité. Stejně jako znalost jejich norem a pravidel včetně sankcí za jejich porušování. Svým vstupem do sociální skupiny je její člen vystaven tlaku kolektivního vědomí, s kterým musí buď souznít, nebo mu musí čelit.

1.3 Sociální stratifikace

Sociální stratifikace je charakteristický znak každé společnosti, je to její základní životní forma. Znamená, že společnost není sociálně homogenním celkem, ale směsí vrstev s odstupňovaným podílem na statcích, které jsou v dané společnosti považovány za nedostatkové, tedy ceněné a žádané. V rámci této struktury dochází mezi jednotlivci, sociálními skupinami, vrstvami a národními uskupeními k vzájemným interakcím. Stratifikace je pro pochopení povahy společnosti důležitým ukazatelem, neboť vyjadřuje, jaké hodnoty jsou ve společnosti považovány za nejvyšší. Sociologové mezi základní stratifikující kritéria řadí podíl na moci, velikost majetku a společenskou prestiž chápanou zpravidla skrze povolání.

Vymezit systém sociální stratifikace je jak koncepčně, tak i čistě technicky velice složité. Obtížnost spočívá především ve stanovení faktorů, které hrají v sociálním rozvrstvení roli a samozřejmě i v jejich posouzení či měřitelnosti. To platí například v případě přesného určení podílu na moci. Do už tak složitého konceptu vstupují kategorie zcela neměřitelné, jakou je třeba subjektivní postoj či cítění.

1.4 Status

Status je pozice, kterou člověk v rámci sociálního systému zaujímá vzhledem k ostatním. Status určuje nejen místo jedince ve společnosti, ale také jeho práva, povinnosti a zároveň je na něj vázáno očekávání určitého chování v daných situacích. Status je proto i základem sociálních rolí, které představují jeho dynamický aspekt. Sociální status je uvnitř každé společnosti rozmístěn hierarchicky s tendencí přiznávat nejvyšší pozici omezenému počtu jedinců. Vyšší status se tak řadí k ostatním existujícím nedostatkovým statkům. Z historického i sociálního hlediska je status proměnnou kategorií.

V moderní společnosti je sociální status ovlivněn především dosaženým vzděláním, příjmem, vlastnictvím společenským oceněním vykonávané profese či podílem na moci a dalšími faktory. Status může být potvrzován, zpochybňován či zvyšován kvalitou navazovaných a udržovaných kontaktů a může být zviditelňován užíváním různých statusových symbolů. V každé jednotlivé sociální skupině vždy existuje určité množství statusů. Jednotlivec pak většinou v rámci statusových systémů zaujímá svůj status ve více různých skupinách.

Běžně se rozlišuje status připsaný a status získaný. Připsaným statutem, který jedinec nemůže vlastním úsilím ovlivnit, je pohlaví, rasa či věk. Nabýt vlastní iniciativou lze naopak status získaný. Tím je profese, vzdělání, podíl na moci a další. Kromě tohoto dělení používají lidé v běžných setkáních zjednodušené statusové měřítko vyplývající z hodnocení vlastní sociální pozice. Kvůli potřebě orientace nabývá tedy označení podoby „vyšší“, „nižší“ a „sobě rovný“. Toto označení je pro probíhající interakce determinující.

1.5 Sociální role

Na status přímo navazuje pojem sociální role. Obecně se dá říci, že sociální role je jednání očekávané od držitele určité sociální pozice. Sociologie se při tomto tvrzení opírá o poměrně jednoznačnou zkušenost, která dokazuje, že většina lidí dělá to a chová se tak, jak se od nich očekává. Na oplátku pak předpokládají, že i druzí se zachovají stejně předvídatelným způsobem v souladu s očekáváním. Toto respektované očekávání je základem fungování sociálních rolí.

„ Sociální antropologie konstatuje, že členové dané kultury řeší podobné problémy podobným způsobem, nevynalézají vždy znovu řešení původní, nýbrž akceptují způsoby řešení kulturně předávané. Sociologie upozorňuje, že skupiny a společnosti nejsou útvary sociálně homogenní, různí lidé v nich zaujímají různé pozice. To, jakým způsobem budou řešit daný problém, závisí na pozici, kterou ve struktuře skupiny momentálně zaujímají. Druzí lidé vědí, že taková závislost existuje, proto se na nositele různých pozic obracejí s odlišnými očekáváním. “³

Jednotlivým rolím se v procesu socializace učí člověk prakticky od narození. První pozice, které se projeví v jeho rolích jsou vázané na prostředí rodiny. Jedná se tedy

---

³ Keller, J. Úvod do sociologie. Praha: Nakladatelství Slon, 1994, s. 58.

o pozice dítěte, syna či dcery, bratra nebo sestry. Dítě se prostřednictvím hry přenáší do rolí druhých lidí a přejímá je. Tím se připravuje na plnění různých rolí v pozdějším životě, získává i obecnější zkušenost a schopnost považovat očekávání druhých za závazná. Během procesu učení se jednotlivým rolím je možné poodstoupit od vžitého modelu a obohatit jej o vlastní představy. Protože na počátku osvojování si určité role je její vizualizace, je velmi užitečné podpořit tento proces různými podpůrnými prostředky jako jsou obleky či kostýmy. Osvojování role může být uskutečněno s pomocí praktické zkušenosti i teoretického souboru informací (proces učení a nabývání kvalifikace).

Dynamická povaha dává sociální roli určitý prostor pro její osobní interpretaci. Rámcový základ statusu umožňuje dvěma jedincům odlišné naplňování jejich role. Tato svoboda je však velmi omezená, jak ve své knize trefně popisuje i německý sociolog Ralf Gustav Dahrendorf.

„ Sociální role jsou nátlakem, který se na jednotlivce vykonává – byť by tento působil jako skála svých soukromých přání nebo pevnost, která mu dává jistotu. Tento charakter očekávání rolí spočívá v tom, že společnost má k dispozici sankce, s jejichž pomocí může příkazy vynutit. Kdo své role nehraje, je trestán, kdo je hraje, je odměněn, nebo alespoň nepotrestán. Konformismus s předem raženými rolemi není nikterak jen požadavkem určitých moderních společností, nýbrž univerzálním znakem všech společenských forem.“⁴

Ani u výkladu pojmu sociální role nepanuje mezi sociology shoda. Existuje sice formální rozlišení na role připsané (pohlaví, národnost), role získané (prestiž) a role vnucené (nezaměstnanost), které ale zároveň upozorňuje na skutečnost, že na pojetí role jako jednoty zájmů jednotlivců a společnosti nelze pohlížet jen z funkcionálního úhlu pohledu.

Poté, co byly objasněny teoretické základy a pojmy, ze kterých vychází další úvahy a které jsou tudíž pro plné pochopení celé práce nepostradatelné, přecházím nyní ke kapitole o vlastním utváření a formování člověka jako kulturní a sociální bytosti vlivem působení společnosti a jejich mechanismů.

---

⁴ Dahrendorf, R. Homo sociologicus. Praha, 1993.....v Pecka, E. Základy sociologie. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005, s. 76.

2. SOCIALIZACE

Socializace je proces, kterým prochází každý lidský tvor, má-li se stát sociální a kulturní bytostí. Sociologický slovník k pojmu socializace uvádí následující:

„Proces, kterým se jedinec začleňuje do sociální skupiny, přičemž si osvojuje normy ve skupině panující, její hodnoty, učí se sociálním rolím spojeným s určitými pozicemi a dalším dovednostem a schopnostem. Pokud jedinec pocítuje osvojené způsoby chování, postoje a představy jako svoje vlastní a samozřejmé, jsou tzv. internalizovány. Těžiště procesu socializace leží v dětství a v mládí a jeho výsledkem je vytvoření „sociálního Já“, sociální identity, sociokulturní osobnosti.“⁵

Společnost jako organizovaný útvar předpokládá, že jedinci žijící v jejím rámci přijmou za své nejen vědění a obecné lidské a kulturní návyky, ale též hodnoty, normy a měřítko touto společností nastavené. Cílem socializace, která se tímto stává nikoli procesem spontánním, ale naopak řízeným a účelovým, není zformovat bytost především svobodnou, ale takovou, která se bude i o samotě chovat tak, jako kdyby byla pod stálým dohledem ostatních členů skupiny. Takto internalizovaný jedinec je v průběhu socializace neustále podněcován k nácviku a upevnění reakcí, které od něj společnost v konkrétních životních situacích očekává. Pro každou společnost je proces socializace jejích členů naprostou nutností. Bez uspokojivé socializace nejsou individua schopna vstupovat do běžných interakcí s druhými členy skupiny. Takoví jedinci jsou definováni jako sociálně narušení, neboť nedokáží respektovat normy běžného soužití a zapojovat se do skupinové činnosti. Neuskutečněná či neúspěšná socializace představuje pro společnost ještě další, velmi závažný důsledek, a sice nemožnost předat své základní hodnoty a normy následující generaci. Tím dojde k rozpadu společnosti. O pravdivosti tohoto předpokladu se bohužel přesvědčily mnohé kultury, které se zhroutily pod náporom civilizace, ačkoli nebyly kolonizátory přímo fyzicky likvidovány.

Jak vyplývá z předchozího textu, představuje socializace ve své podstatě vlastně násilný proces, jakkoli ospravedlněný účelovou nezbytností. Všeobecně známé rčení, že se člověk rodí svobodný, je prakticky ihned po vstupu na tento svět neúprosně a zdá se, i nevyhnutelně, konfrontováno s jeho nastaveným uspořádáním. Úzká propojenost

---

⁵ Jandourek, J. Sociologický slovník. Praha: Portál, s. r. o., 2001, s. 220.

procesu socializace člověka a funkční struktury společnosti dává ve značné míře zapomenout na skutečnost, že jeho prospěšnost pro společnost je bezesporu nadřazená užítku jednotlivce.

2.1 Počátky socializace v prostředí rodiny

Po narození je pro každého člověka rodina prvním prostředím, se kterým se setkává. Rodina je elementárním stavebním kamenem společnosti a jako vlastní mikrosvět zastává v životě a formování člověka mnoho důležitých funkcí. Instrukce rodiny provází člověka po dlouhá tisíciletí, avšak její tvář, způsob jejího fungování a také podoby rodinné intimity se mění. Změnou prochází i jednotlivé její funkce. V historii lidstva nevíme prakticky o žádné společnosti, v níž by nebyla rodina důležitá.

„Pojem rodiny je mnohoznačnější, než jak to na první pohled vypadá. Především je nutno rozlišovat rodinu manželskou, kterou tvoří muž, žena a jejich děti, na straně jedné a širší svazky pokrevního příbuzenství na straně druhé. Při zkoumání minulého vývoje je nejvhodnější hovořit nikoli o rodině či o příbuzenství, nýbrž o domácnosti. Ta byla základní životaschopnou jednotkou uvnitř společnosti právě tak kolem roku 1000 jako o pět set let později. Na úrovni domácnosti se po celou tuto dobu řešily všechny problémy, které nějak souvisely s otázkou přežití.“⁶

3. FUNKCE A FUNGOVÁNÍ TRADIČNÍ DOMÁCNOSTI

Podíváme-li se na uspořádání a fungování rodiny v období raného středověku, zjistíme, že byla v porovnání s tou dnešní mnohem více ekonomickou jednotkou do značné míry nezávislou na instituci státu. Tato tradiční rodina, nebo lépe domácnost, byla především základní výrobní jednotkou. Možnosti směny byly omezené, a tak se v domácnosti muselo vyprodukovat téměř vše, co bylo nutné pro obživu i ošacení všech jejích členů. Tato hospodářská funkce domácnosti byla zcela jasně determinující a směrodatná pro postavení jejích jednotlivých členů a vztahů mezi nimi. Rodinné prostředí poskytovalo všem svým členům jasný obraz a vzor pro jejich formování a získávání návyků, dovedností a modelů chování pro jejich příští život. Rodina byla v tomto období výrazně hierarchicky strukturována, což můžeme z dnešního úhlu

---

⁶ Keller, J. Nedomyšlená společnost. Brno: Doplněk, 1998, s. 45.

pohledu chápat jako určitou diskriminaci, zároveň však svým uspořádáním a jasným stanovením jednotlivých rolí a kompetencí poskytovala všem svým členům pocit bezpečí v pevně zakotveném, fungujícím řádu. Nebyl zde prostor, alespoň v obecném hodnocení, pro tápání a hledání vlastního místa a role, a tedy i jistého životního úkolu, poslání či smyslu. O tom, jak významný problém představuje toto hledání dnešního člověka pro společnost a její stabilitu, se zmíním později.

Výše zmíněnou soběstačnost tradiční domácnosti nelze na druhé straně považovat za ideální. Velmi často se pojila se zaostalostí a s nedůvěrou vůči všemu cizímu. Každý, kdo nežil ve vlastní rodině, byl považován za podezřelého či dokonce za nebezpečného. Tato xenofobie přetrvávala zejména na venkově velmi dlouho.

Do ekonomické funkce domácnosti, která byla přímou životní nezbytností, je třeba zařadit i přínos a udržování majetku v rámci širší rodiny. Sem patří známá instituce věna či dědění prvního mužského potomka. Existence těchto dvou zvyklostí a jejich pevné a konstantní uplatňování bylo atributem, který se podílel na sociálním životě rodiny a potvrzoval či zpochybňoval postavení a pravomoci jednotlivých členů.

Vedle funkce hospodářské zajišťovala tradiční domácnost po dlouhou dobu také ozbrojenou ochranu svých příslušníků proti vnějším útokům. V případě potřeby rodina zastupovala stát a brala na sebe povinnosti, které dnes patří k jeho základním. Někdy je toto období před vznikem státního mocenského monopolu v sociologii výstižně nazýváno obdobím opevněných domácností.

Další roli tradiční rodiny bychom mohli definovat jako veřejně správní. V rámci domácnosti se totiž řešily mnohé sporné situace, problémy a konflikty jejich příslušníků. ...*“Moc pána domu byla taková, že veřejné právo si nalézalo cestu do soukromí domácností jen velmi pozvolna a rozhodující průlom v zasahování státu do práv pána domu je opět záležitostí 18. Století s jeho absolutistickými sklony.“*⁷

Domácnosti samozřejmě plnily i funkce sociální. Probíhala v nich socializace dětí, často propojená se socializací profesní. Současně bylo jednou z přirozených povinností rodiny postarat se o své členy ve stáří a v nemoci. I v tomto bodě shledáváme zásadní rozdíl oproti nastavení moderní společnosti, kde je sociální péče opět jedním z pilířů veřejného působení státu. V poměrech tradiční společnosti nebylo vůbec neobvyklé,

---

⁷ Keller, J. Nedomyšlená společnost. Brno: Doplněk, 1998, s. 46.

prožil-li člověk uvnitř vlastní domácnosti celý svůj život od narození do smrti, aniž by ji kdy opustil. Právě tato celoživotní vázanost na původní domácnost a její blízké okolí je pro tradiční společnost charakteristická. Domácnost tehdejší doby byla zpravidla velmi početná, neboť v ní kromě manželského partnera žili také pokrevní příbuzní a sloužící, jejichž množství záviselo na typu a majetku rodiny. Postavení žen v tradiční společnosti lze považovat za poměrně neutěšené. Obvykle představovaly vhodný prostředek v rámci sňatkové politiky, která měla přinést upevnění soudržnosti mezi jednotlivými domácnostmi či vytvářet nová výhodná spojení. Mužská nadvláda a vůle byla nezpochybnitelná. Muži o ženách rozhodovali v oficiálním zájmu celé domácnosti. Žena hrála roli důležitého směnného prostředku a z tohoto důvodu byla střežena, aby neztratila nic ze své tržní hodnoty.

Z předchozího textu by mohlo vyplývat, že dnes tolik zmiňovaná citová stránka v životě rodiny, nebyla v případě tradičních domácností příliš zastoupena. Tento názor je prezentován i v některých sociologických pracích, ale není zcela pravdivý. Důkazem toho je i následující citace:

„Navzdory obecně rozšířenému názoru Evropa také nevynalezla dětství, ba ani náklonnost (či dokonce „lásku“) mezi manželi nebo mezi rodiči a dětmi. Rodiče vždy oplakávali své děti a manželé jeden druhého. Truchlení, stejně jako náklonnost, je univerzální a pouze nejhrubší historie mentalit spojená s mocným a neuvědomělým egocentrismem může tvrdit něco jiného. Opět zde existují rozdíly v důrazu, ale emoce jsou pro historiky špatným materiálem a ti se při jejich posuzování často dopouštějí hlubokých omylů. Péče o potomstvo v rámci párového vztahu, určeného relativně výhradními sexuálními a manželskými právy, je téměř univerzální Truchlení nad smrtí dítěte je jedním z jejích důsledků, stejně jako citové pouto mezi manžely. Podle mého názoru je mylné předpokládat, že tyto jevy začaly vznikat až v 16., 17. či 19. století...“⁸

Profesor společenské antropologie Jack Goody se vyjadřuje i ke konkrétnímu a v citové oblasti základnímu sociologickému vztahu matka – dítě: ...“ *V žádné společnosti nejsou pouta mezi matkou a dítětem (a ve většině z nich i mezi otcem a dítětem) zcela bez významu, jak z hlediska citového, tak právního...“⁹*

---

⁸ Goody, J. Proměny rodiny v evropské historii. Praha: Lidové noviny, 2006, s. 14.

⁹ Goody, J. Proměny rodiny v evropské historii. Praha: Lidové noviny, 2006, s. 12.

Je tedy patrné, že posílená ekonomická funkce tradiční domácnosti, jakož i další výše zmíněné funkce, nevylučovaly existenci citové složky. Potřeba intimity a její vyjádření, míra a intenzita byly však chápány ve srovnání s našimi požadavky poněkud odlišně. Citová výchova byla a zůstává výhradní doménou rodinného prostředí. Tak tomu bylo u tradiční domácnosti a ani dnes nemůžeme tuto roli přenést na žádnou státní instituci. V emočním působení je rodina nezastupitelná a nenahraditelná. Přidáme-li k tomuto faktu ještě i stále přítomnou a nepopíratelnou lidskou potřebu naplňovat svou citovou složku, zdá se, že tento argument je natolik silný a zásadní, aby zaručil rodině, ať už v jakkoli modifikované podobě, její další existenci. Alespoň při stávající biologické a psychosociální podstatě lidské bytosti.

Shrneme-li charakteristiku tradiční rodiny, vyplyne z ní, že dalekosáhlá soběstačnost domácností ve všech významných oblastech života z ní činila samostatnou nukleární jednotku s bohatou vnitřní strukturou a zároveň univerzální institucí schopnou řešit všechny problémy přežití. Její příslušníci tedy příliš nepotřebovali žádnou další vnější společnost. Nebylo téměř nic, co by se nedalo provozovat v rámci domácnosti. Až do nástupu novověku platilo, že domácnosti jsou odkázány samy na sebe, a zároveň, že společnost je odkázána na domácnosti. Všechny výše popsané funkce jsou potvrzením obrovského významu domácností pro tradiční společnost a její zcela zásadní, téměř výlučné důležitosti v životě člověka. To potvrzuje i následující citace:

„Mít svou vlastní domácnost zajišťovalo v tradiční společnosti pro člena jakékoliv vrstvy vyšší sociální pozici a vyšší životní jistotu, než jakou mohli očekávat členové téže vrstvy, kteří vlastní domácnost neměli. To platí i pro vrstvy nejnižší, tedy například i pro závislé rolníky. Existence vlastní domácnosti povyšovala i ty nejchudší v jistých ohledech nad masu bezprávných tuláků. V případě chudých rolníků umožňovala přístup k obecnému vlastnictví, kterým byl les či pastviny. Vlastní domácnost byla podmínkou provozování poctivých živností a řemesel. Naopak neexistence vlastní domácnosti činila z člověka podezřelé individuum. Výjimku tvořili pouze příslušníci církve a privilegovaní jednotlivci z vyšších vrstev. Vcelku však platilo, že vlastní domácnost byla symbolem soběstačnosti a plnoprávnosti přinejmenším v rámci příslušné sociální vrstvy.“¹⁰

---

¹⁰ Keller, J. Nedomyšlená společnost. Brno: Doplněk, 1998, s. 53-54.

3.1 Likvidace neboli „vyvlastňování“ tradiční domácnosti

Pozvolný nástup státu a jeho institucí, které jsou svým fungováním vzdáleny domácnostnímu principu, postihl domácnosti, a tedy i rodiny všech vrstev obyvatelstva. Nejcitelnější byl zásah do ekonomické funkce rodiny. Byl umožněn neustálým, často bezdůvodným, navyšováním daní uspořádaných do státního systému. Jejich placení zruinovalo mnohé dříve slušně prosperující domácnosti, nemožnost jejich placení pak připravovala domácnosti o jejich rodinný kapitál.

Přechod od tradičních domácností jako stěžejních výrobních jednotek k dezorientovaným jedincům nuceným spotřebovávat statky vyráběné již převážně mimo jejich domácnost měl významné důsledky pro vnitřní strukturu rodiny. Domácnost, jejímž prvořadým úkolem je vyrábět a produkovat vše, co potřebují její členové, musí nezbytně tvořit semknutou a stabilní jednotku. Úloha muže i ženy se doplňuje, oba se podílí na výrobě a jsou během celého procesu na sebe do značné míry odkázáni. Podobné uspořádání platí i v oblasti autority dané věkem a životními zkušenostmi, která má v domácnosti také své důležité místo.

Tato intervence státu do zaběhlého uspořádání domácnosti s sebou nevyhnutelně přinesla i změny v jejím fungování a sociálním uspořádání. Odebrání její výrobní funkce, zredukovalo postupně rodinu na konzumní jednotku, která již nevyžaduje úzkou spolupráci a jasné rozdělení rolí a úkolů. Společná práce byla podmíněna úspěšnou komunikací, která již není nutná při pouhé konzumaci.

Vyvlastnění ale neproběhlo jen ve sféře ekonomické, ačkoli tam mělo nejzávažnější a dalekosáhlé sociální následky. Pro vzestup centralizovaného státu a zavedení úřednického aparátu bylo nutné zasáhnout také do mocenské či správní funkce tradičních domácností. Domácnostem bylo znemožněno rozhodovat o druhých, a co je závažnější, přestávají být schopné rozhodovat samy o sobě. V posledních desetiletích se často hovoří o krizi současné rodiny a analyzují se příčiny jejího předčasného rozpadu. Jen málokteré z těchto úvah se však zmiňují o období natolik určujícím pro další uspořádání a fungování rodiny jako je právě doba násilného přerodu tradiční domácnosti. Je nutné si uvědomit, že to byla právě vznikající státní správa se svým rychle rostoucím a dobře propracovaným aparátem, která drasticky zredukovala plně funkční a celistvou rodinnou jednotku, která představuje základní článek společnosti. Sociolog Jan Keller popisuje nastalou změnu tradiční rodiny takto:

„Pod tlakem státu a královské byrokracie se města západní a střední Evropy proměňují ze samostatných korporací tvořených sdruženými domácnostmi zámožných měšťanů v pouhé administrativní jednotky státní správy. Bylo zapotřebí chránit si domácnost v době, kdy sdružené rodiny vládly. Tato snaha se stává zbytečnou, když každý obyvatel města je ovládán centrální státní správou bez ohledu na svůj rodinný stav. Rodiny už neudržují žádnou moc, proto není životně nutné tak jako dříve udržovat rodinu. I když se rodina zhroutí, je na tom každý její člen stejně jako předtím. Dobře ženatí, špatně ženatí i svobodní jsou podřízeni unifikující státní byrokracii naprosto stejně a zcela bez ohledu na svůj momentální rodinný stav. Masu spravovaných tvoří davy ženatých a davy vdovců a všichni jsou si před státem rovni.“¹¹

V období intenzivního nárůstu státní správy se jeví její efektivní působení podmíněno existencí rodin ve velmi zredukované podobě, zbavených jejich původních širokých pravomocí, které do značné míry určovaly její smysl. Nastává tedy na první pohled paradoxní situace, kdy společnost, jejíž stavební jednotkou je rodina, vylučuje způsobem své správy plnohodnotné a smysluplné, natož pak samostatné, fungování rodin, ze kterých je utvořena. Moderní státní instituce stojící na husté síti pilířů státní správy se cítí natolik silná a skrytě autoritativní, že si může dovolit vyžadovat a tolerovat pouze takovou formu rodiny, která je pro její chod nejvhodnější. Nejen, že společnost spravovaná státem si vytváří rodinné jednotky k obrazu svému, ale ona si tuto deformaci dokáže také poměrně úspěšně zdůvodnit.

V tomto kontextu lze trochu zjednodušeně říci, že v případě tradičních domácností jim byli jejich příslušníci vydáni napospas. V případě moderní rodiny jsou její členové vydáni napospas státní správě.

Paralelně s likvidací zmíněných funkcí domácností, byla státem vyvlastněna i sociální působnost rodiny. Průměrná domácnost přestávala být i nadále schopna poskytovat z vlastních zdrojů péči svým nesamostatným členům, tedy dětem, nemocným a starým. Vývoj školství a zdravotnictví pod vedením státu nevyhnutelně vedl k situaci, kdy domácnosti přestávají být způsobilé pečovat o své členy, a to i tehdy, kdy k tomu mají dostatek prostředků i ochoty.

---

¹¹ Keller, J. Nedomyšlená společnost. Brno: Doplněk, 1998, s. 56.

Stát postupně odebral rodinám a celým domácnostem jejich dosavadní hospodářské, mocenské i sociální kompetence a světil je speciálním formálním organizacím. Tím vznikla moderní společnost se svou základní stavební jednotkou, kterou je moderní rodina. Všechny státní organizace - hospodářské, vojenské, soudní, zdravotní, výchovné, sociálně zabezpečovací a další - mají společné to, že nejsou složeny z celých rodin, nýbrž z příslušníků různých domácností. Moderní společnost je tedy charakterizována také zpřetrhanými vazbami mezi jejími jednotlivými členy a jistým odosobněním.

4. MODERNÍ RODINA V MODERNÍ SPOLEČNOSTI

Každý moderní stát bez ohledu na režim, který je v něm právě u moci, rozhodně a přesvědčivě deklaruje, že jeho prvořadým úkolem a cílem je ochrana a zabezpečení svých občanů a jejich rodin. Nástrojem k tomu jsou mu pak právě nejrůznější formální organizace a instituce. Jakkoli je toto tvrzení ušlechtilé, nelze ho považovat za upřímné. Velké formální organizace nebyly v žádném případě vybudovány proto, aby rodině odlehčily. Vznikaly v oblastech, jejichž fungování bylo strategicky důležité pro potřeby mocenského centra vznikajícího státu. Stát projevuje zájem a péči o rodinu, kterou ještě v její tradiční formě zbavil všech podstatných funkcí a pravomocí, které ji stmelovaly, odzbrojil ji, ekonomicky rozbil a sociálně vyvlastnil. Místo toho vytvořil armádu, která má moderní rodinu chránit, zdravotnictví, které má pečovat o její zdraví, školství, které má rodinu vzdělávat a státní správu, která má rodinu co nejlépe spravovat. Současný člověk je ochoten těmto dobře znějícím tvrzením věřit. Je to pro něj pohodlné, vždyť svěřuje péči o sebe a své blízké do dobře vybavených a kompetentních rukou státu. A také mocných rukou státu.

Potom je však jen těžko pochopitelné, jak je možné, že se moderní rodina obklopená všestrannou státní péčí tak často hroutí, je stále křehčí a selhává v plnění těch málo funkcí, které jí byly ponechány. Je pak velmi riskantní považovat společnost za zdravou, pokud její základní jednotka s těžkostmi obhájí svou existenci.

Moderní stát rodinu snad neúmyslně a dokonce i nevědomky obětoval svým vlastním potřebám. Domácnosti bylo odebráno vše, co ji nutilo za všech okolností držet pohromadě. Uprostřed společnosti vybavené formálními organizacemi specializovanými na řešení všech podstatných problémů přežití se domácnost a rodina postupně stala

nadbytečnou. Soudržnost a vnitřní solidaritu, které dříve tvořily pevné jádro tradiční rodiny, moderní rodina brzy ztratila.

Nepravdivost tvrzení, že stát je zde pro rodinu, byla, domnívám se, dostatečně doložena. Je nutné zároveň připomenout, že zvýšená a nedomyšlená péče státu o rodinu ji ve svém důsledku oslabuje, neboť ji zbavuje dalších funkcí, které jí ještě zůstaly a které zdůvodňují její existenci. Pokud by totiž společnost zastoupila rodinu ve všech jejích funkcích, je vysoce pravděpodobné, že by rodina dnes již neexistovala. Pouze díky tomu, že specializované státní organizace jako je armáda, zdravotnictví, školství a další nevznikly proto, aby pomáhaly rodinám, ale proto, aby sloužily státu, zůstaly až dosud některé oblasti, ve kterých si rodina zatím ještě udržuje svou nezastupitelnou roli. Tyto oblasti byly rodině ponechány, protože se bezprostředně netýkají zájmů státu, a stát je tudíž nepokrývá službami svých specializovaných organizací.

4.1 Funkce moderní rodiny

Jednou z funkcí, která rodině dosud zůstala a je dnes považována za stěžejní, je péče rodičů o děti. I zde ovšem platí to, co bylo uvedeno v předchozích odstavcích. Zmíněná funkce rodině zůstala nikoli proto, že je to naprosto přirozené, nýbrž proto, že ji stát nepovažoval za natolik strategicky významnou, aby si ji organizoval a řídil sám, tak jako to udělal s ostatními funkcemi tradičních domácností a rodině ji zatím ponechal. Vzhledem k předchozímu vývoji a mocensko-funkční struktuře státu se však můžeme důvodně domnívat, že pokud by stát z jakéhokoli důvodu změnil v otázce péče o děti názor, respektive našel by pro sebe výhodnější řešení, vytvořil by si příslušnou instituci, která by tuto dnes snad už jedinou doménu rodiny rychle převzala. Dnes se zdá takováto situace nepřirozená. Byly však doby, kdy se lidem dle tehdejších zvyklostí zdálo naprosto nepochopitelné, že se nemohou i nadále sami bránit nebo rozhodovat o tom, zda pošlou své děti do školy nebo ne. Ostatně zvyk vychovávat své děti zavedla až buržoazie, potomci šlechty svými rodiči vychovávaní nebyli.

Pokud si rodina i nadále zachová některé své funkce, z nichž nejvýznamnější jsou právě ty citové, výchovné a primárně socializační, nestává se zcela zbytečnou a nachází opodstatnění ke svému dalšímu setrvávání v rámci společnosti. Naplňování emočních potřeb, předávání morálních hodnot a učení základním vzorcům mezilidského jednání lze stále ještě nejlépe realizovat právě v rámci rodiny. Avšak skutečnost, že byla zbavena celé řady svých původních funkcí, podstatně přispělo k poklesu nutnosti

zachovávat první založenou rodinu. Důsledkem této destabilizace je masový rozpad manželství a následné zakládání nových svazků.

4.2 Krize rodiny aneb jak společnost rozpad rodin umožňuje

Krize současné rodiny je často zmiňované téma, které se v posledních deseti patnácti letech posuzuje a analyzuje z mnoha úhlů pohledu. Pro společnost je to samozřejmě téma nepopulární, neboť ukazuje na slabá místa či nežádoucí jevy v jejím jinak efektivním a dokonalém uspořádání a fungování. Neumí-li stát se svými odbornými institucemi tento ožehavý problém uspokojivě řešit, musí jej v rámci zachování neposkvrněné představy vlastního obrazu předkládaného veřejnosti věrohodně přenést a dát za vinu někomu či něčemu jinému. Nebo celou otázku prohlásit za těžko uchopitelný a podchytitelný fenomén. Ovšem k pravdivému zhodnocení situace lze dospět pouze na základě věcných informací, které mají dnešní odborníci k dispozici v poměrně značném rozsahu.

V průběhu 19. století se v důsledku vynálezů nových dopravních prostředků i budování velkých sídelních celků zkracují vzdálenosti a roste prostorová mobilita. Mezilidské kontakty, a to i s cizinci, jsou stále intenzivnější. Dokonce i sňatek s cizincem přestává být výjimečnou událostí.

Postupující demokratizace společnosti ruší dosavadní stavovské hranice, a tím výrazně rozšiřuje výběr možných parterů. Volba vychází daleko více z individuálních vlastností jedince, což sice vyznívá svobodně a emancipovaně, na druhé straně se upřednostněním tohoto kritéria dále umocňuje křehkost manželského svazku. Individuální vlastnosti jsou zpravidla proměnlivější a jejich odhad bývá subjektivnější, než tomu bylo v dobách, kdy klíčem k výběru partnera bylo jeho sociální postavení v podmínkách přísně hierarchizovaných tradičních společností.

Dalším výrazným prvek představuje pozice ženy. Její situace prošla podstatnou změnou. Žena už sice nemusí být plně k dispozici potřebám své původní rodiny při vytváření majetkových a bezpečnostních aliancí a může alespoň částečně sama rozhodovat o výběru partnera, ale žije stále ještě ve společnosti, ve které všechny ekonomické i mocenské zdroje i nadále kontrolují výhradně muži. Přeměna ženy z pasivní na aktivní bytost se strategií vlastního jednání dává vzniknout ideálu ženskosti, jehož součástí je i představa romantické lásky. Ta se výrazně prosazuje

zejména v oblasti uspokojování citových potřeb, která ale není nutně vázána na vlastní rodinu. O tom svědčí i následující citace:

„Ideál romantické lásky vytváří při dvoření pocitu úcty a respektu ze strany mužů, po sňatku pomáhá ženám kontrolovat mužskou agresivitu. Romantická láska navíc odráží rostoucí potřebu po emotivní podpoře ve společnosti, jejíž klima je stále více určováno činnostmi citově zcela neutrálních formálních organizací. Potřeba citové podpory u mužů, kteří jsou do činností neosobních organizací zapojeni především, zvyšuje šance žen na sňatkovém trhu. Nezvyšuje však nutně šance rodiny na stabilitu. Ve společnosti, která umožňuje oproti minulosti navazování nebyvalého množství nových kontaktů a která prosazuje osobnost, individualitu bez ohledu na její momentální rodinný stav, je velice snadné nabýt dojmu, že potřeba citové opory, potřeba porozumění je naplnitelná zcela bez ohledu na omezující hranice rodiny.“¹²

Společnost se liberalizuje a umožňuje ženám středních vrstev po přístupu ke vzdělání také přístup k práci i vstup do úřadů. Polarita světa mužů a žen, která byla základní součástí tradičních domácností, postupně mizí. Vlastní příjem umožňuje ženám vymanit se z ekonomického monopolu mužů. Jakmile jsou muži i ženy zapojeni do činností organizací, které fungují podle potřeb státu, nepotřebují už existenční oporu tradiční domácnosti a dokonce ani oporu úzké manželské rodiny. A brzy ji také přestávají hledat.

Ve srovnání s tradiční společností má moderní společnost výrazně jiná měřítko pro posuzování společenského statusu. Pro dnešní sociální ocenění už není rozhodující, jakou pozici zaujímá daný jedinec ve své domácnosti a má-li vůbec nějakou domácnost. Zásadní význam má pozice profesní, tedy to, jaké místo zastává člověk v rámci organizace, ve které pracuje. Profesní status při hodnocení lidí v současné společnosti jednoznačně převážil nad statusem rodinným. To vše je důsledkem skutečnosti, že domácnost v roli uznávaného nástroje řešení všech problémů souvisejících s přežitím nahradily formální organizace státu. Často pak nastává situace, kdy nejen, že jsou rodině odebrány její někdejší všestranné kompetence, ale že se ona sama stává překážkou v životě současného člověka a její existence se stává pro uspořádání moderní společnosti nežádoucí překážkou. Jan Keller k tomu střetu zájmů dodává:

---

¹² Keller, J. Nedomyšlená společnost. Brno: Doplněk, 1998, s. 60-61.

„Rodinný stav a sociální kariéra mají ve společnosti založené na formálních organizacích – na rozdíl od komunit, jejichž základem byla domácnost, - jen velice málo společného. Často si naopak vysloveně překáží a jejich vzájemný vztah bývá zdrojem ostrých konfliktů. Zatímco v minulosti člověk rolničil či provozoval řemeslo v rámci své domácnosti a s jejím plným přispěním, dnes je rodina a domácnost naopak pocíťována spíše jako překážka bránící dosáhnout opravdu solidních výsledků v oblasti profesní kariéry realizované mimo domácnost a často na úkor vlastní rodiny. V minulosti se společenský úspěch projevoval vzestupem vážnosti celé domácnosti, v současnosti bývá často právě rodina první obětí snahy jednoho či obou partnerů dosáhnout výraznějšího společenského úspěchu.“¹³

Výrazné omezení pravomocí a funkcí rodiny ze strany státních institucí doplněné o jisté kompetenční pojetí mezi fungováním rodiny a zároveň získáním a udržením výhodné sociální a profesní pozice člověka v současné společnosti, pokud se tyto dvě kategorie vůbec přímo nevyklučují, nevyhnutelně klade otázku, zda a popřípadě do jaké míry je ještě rodina základem společnosti.

Pomineme-li citovou složku a nahlédneme-li na opodstatnění zachování rodinné jednotky ve společnosti jen na základě výhodnosti pro stát, najdeme několik zásadních argumentů, ryze racionálního charakteru, které svědčí v její prospěch. Právě rodina je totiž ideálním prostředím pro rozvoj právě těch vlastností, které stát u svých občanů potřebuje vypěstovat. Jedná se především o poslušnost a zodpovědnost. Rodinné prostředí vytváří a pěstuje u dětí přesvědčení, že poslušnost vůči autoritě, zde ztělesňované osobou otce, matky či staršího sourozence, je velmi důležitou součástí slušného chování, ne-li přímo jeho podmínkou. Tato dovednost je pro stát více než žádoucí. Odporovat a vzdorovat či prosazovat vlastní názor je nechtěným jevem a svědčí o špatném vychování. Stát stejně jako rodina vůbec nestojí o rebelující individua. To je jedna z mála situací, na které se obě instituce shodnou. Následující citace shrnuje celou problematiku velmi názorným způsobem:

„Moderní stát má paternalistické sklony. Je připraven a ochoten pečovat o své občany jako jejich laskavý poručník. Požaduje za to pouze, aby co nejdéle zůstali u svých infantilních představ, podle nichž sociální autorita existuje s nutností

---

¹³ Keller, J. Nedomyšlená společnost. Brno: Doplněk, 1998, s. 62-63.

přírodních zákonů a jakákoli snaha protivit se jí je nejen velmi neslušná, ale i krajně pošetilá.

*Jestliže v dětském věku posiluje rodina u svých členů poslušnost, pak v dospělosti, jakmile si založí svou vlastní rodinu, pěstuje u nich pocity zodpovědnosti a vázanosti. V každém režimu dělají otcové rodin spoustu státu prospěšných věcí právě proto, že mají rodiny, kterým chtějí prospět. Ohledy na rodinu brzdí rozlet potenciálních společenských rebelů. Rodina neslouží jako rukojmí státu pouze v nedemokratických společnostech. Ve větší či menší míře tak funguje ve vztahu k jakékoli státní moci. Člověk, který zakládá rodinu, se dobrovolně domestikuje a každý stát má raději ochočené občany než občany divoké.*¹⁴

4.3 Proměny současné rodiny v souladu s potřebami společnosti

Současná rodina je výsledkem všech předchozích tlaků a zásahů ze strany státu, o nichž pojednává předchozí text. Sociologové shodně charakterizují dnešní rodinu jako jednotku se třemi druhy nezávislosti: na státu, na okruhu příbuzných a ze strany obou manželů na rodině samé. Někteří odborníci si zároveň všímají i jisté duality, v jejímž rámci si muži i ženy, dospělí i děti organizují svůj soukromý život. V praxi to znamená, že na jedné straně požadují lidé větší osobní nezávislost, ale na straně druhé se dostávají do stále větší závislosti na veřejné sféře. Pro vztahy mezi užší rodinou a širším příbuzenstvem zase platí, že vzájemný odstup a snížení závislosti umožňuje vytvořit dobré vztahy v celé rodině. A konečně i prosazovaná osobní autonomie jednotlivých členů rodiny nevylučuje vytváření společných zón a sdílení pocitu soudržnosti při současném zachování individuality.

Významný francouzský sociolog rodiny Francois De Singly shrnuje proměny rodiny od šedesátých let po současnost do těchto bodů:

„1. snížení počtu sňatků (ať už prvních, nebo dalších sňatků) a zvýšení počtu nesezdaných svazků (nebo spolužití),

2. nárůst počtu rozvodů a rozchodů,

3. nárůst neúplných rodin s jedním rodičem (tj. domácností s jedním rodičem a jedním nebo více dětmi), dále rodin nově složených nebo obnovených (domácnost

---

¹⁴ Keller, J. Nedomyšlená společnost. Brno: Doplněk, 1998, s. 63.

tvořená párem, jehož alespoň jeden člen má již za sebou nějakou manželskou zkušenost a stará se o jedno ze svých dětí z prvního manželství,

4. snížení počtu porodů,

5. nárůst mimomanželských porodů,

*6. nárůst námezdní práce žen, převážně matek, a následně i párů, kde jsou oba manželé zaměstnáni.*¹⁵

Současná rodina je někdy označována jako postmoderní. V této rodině na rozdíl od rodiny moderní, která ji předcházela, již nejsou jejím základním pilířem a hodnotou vztahy mezi jednotlivými členy. Postmoderní rodina má sice být i nadále jistým útočištěm člověka, ale zároveň mu má umožnit co největší svobodu pro osobní rozlet a realizaci svých plánů. V dnešní době přestává být důležité vytvořit si šťastnou rodinu a důraz se klade na šťastného jedince žijícího v dobře fungující rodině. Francois De Sigly k tomu dodává:...*“Já“ dnes převažuje nad „my“, ale „já“ nevyžaduje zánik manželství nebo rodiny – právě naopak.*¹⁶

4.4 Flexibilizace rodiny

V souvislosti s výrazným nárůstem míry rozvodovosti v posledních desetiletích je třeba ale zároveň připomenout i vzrůstající četnost druhých a třetích svazků, čímž zůstává počet lidí ve středním věku, kteří žijí trvale sami, poměrně nízký.

Mnozí sociologové spatřují krizi rodiny spíše než v jejím častém rozpadu ve skutečnosti, že manželský svazek ztrácí svou hodnotu jako celek a svou nadindividuální závaznost a stává se jakousi institucí uzavíranou na dobu určitou s přesně stanovenými podmínkami oboustranné výhodnosti. Jako taková se pak rodina v případě potřeby či nevýhodnosti smluvních závazků pro některého z jejích členů pružně přizpůsobí měnícím se podmínkám. Rodina je v tomto pojetí jen jednou z řady projekcí individualizovaného životního stylu. I zde je úzká souvislost mezi současnou formou a pojetím rodiny a mezi působením státních zásahů. Na jedné straně stojí stále náročnější požadavky trhu práce a společně s nimi i rostoucí náklady na výchovu a péči

---

¹⁵ De Singly, F. Sociologie současné rodiny. Praha: Portál, 1999, s. 87.

¹⁶ De Singly, F. Sociologie současné rodiny. Praha: Portál, 1999, s. 91.

o děti. Řešením tohoto rozporu je jen těžce nalézáný a málo uspokojivý kompromis, který navíc nemá příliš velkou stabilitu, a tudíž i naději na delší trvání.

Otázka, zda stávající relativně silná účast státu v sociální oblasti bude i nadále doprovázena trendem snadného opouštění rodin, či zda slábnutí sociálního státu povede ke vzrůstajícímu úpadku neúplných rodin či k posílení širších rodinných a příbuzenských vazeb, zůstává otevřená.

5. KRIZE INDIVIDUALITY

5.1 Přizpůsobivost člověka

Existují nezměnitelné zákony lidské přirozenosti, které do značné míry předurčují uspořádání lidského života. Tyto zákony, pakliže se osvědčí, se stávají součástí lidské kultury. Každý civilizační či kulturní okruh v sobě zahrnuje i žádoucí normy chování. Přizpůsobivost je důležitá schopnost člověka nebo skupiny jednat tak, jak to zvykový kodex, řád, zákon, předpis či pravidlo komunity, které je součástí, vyžaduje. Tyto obecně závazné směrnice jsou často stanovené početní menšinou. Míra přizpůsobení je pak měřítkem pocitu spokojenosti a duševního zdraví těch, kteří se přizpůsobují. Pokud naopak někdo nebo něco dané zákonitosti zpochybní a ovlivní tak morální a intelektuální vzorce chování, zasáhne to velmi citelně celou osobnost. Takový člověk je nespokojený a frustrovaný z pocitu nemožnosti žít podle svých představ. A protože pocit ontologického bezpečí a vnitřního souznění s okolním světem je uložen velmi hluboko v naší elementární paměti, začne člověk hledat únikové cesty a strategie s cílem zbavit se pocitu nespokojenosti nebo na něj alespoň zapomenout. V takovém stavu začne jeho chování pozbývat logiku i správný směr. *“...začne se u něho projevovat snaha dosahovat za každou cenu velkých výkonů, nesmyslně nakupovat, honit se za krátkodobými úspěchy, předvádět se, brát omamné drogy, jezdit rychle po dálnici, být neustále v pohybu či podléhat vlivu utkvělých představ.”*¹⁷

Pro přizpůsobivost platí, tak jako pro mnoho dalších kategorií, že je otázkou míry, bude-li hodnocena jako schopnost pozitivní, užitečná a v jistých situacích dokonce nepostradatelná, či stane-li se pro osobní a společenský život člověka záminkou ke ztrátě identity a následně i ztrátě povědomí o svém místě na světě a smyslu života. Ve

---

¹⁷ Bauer, W. Tyranie blahobytu. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 7-8.

druhém případě znamená pro fungování společnosti vážné nebezpečí. Stanovení té správné hranice je ovšem velmi citlivou záležitostí.

5.2 Syndrom přizpůsobivosti v současném světě

Svět, ve kterém žijeme, je dynamický a jeho rytmus je hektický. Za poslední desetiletí urazilo lidstvo delší kus cesty než od dob dávnověku k přelomu minulého století. Způsoby, jakým se utváření života řídilo po celá staletí, jsou najednou neplatné. Tradice už nejsou pro současný svět použitelné a musí se zformulovat jinak. Z víceméně staticky koncipovaného světa jsme se náhle dostali do světa nesmírně dynamického. Každý člověk musí této významné změně čelit a musí sám projít zásadní proměnou. Zátěž spojená s tímto celospolečenským procesem je ale natolik velká, že je jen nesmírně těžké vyrovnat se s ní a vyhnout se při tom riziku poškození osobnosti.

Dnešní společnost propadla syndromu přizpůsobivosti. Představuje totiž pro člověka lákavou možnost, jak uniknout před změnami, ke kterým je nutno přistupovat s vlastní dobře zformovanou osobností, účastí a zodpovědností, do oblasti zdánlivě bezpečného klidu. Zároveň je nutné poznamenat, že přizpůsobivost, jakkoli může být pro osobnost člověka zhoubná, je z velké škály možných úniků před okolní realitou a sebou samým, bývá odborníky hodnocena jako nejméně patologická. Existují bohužel mnohem závažnější reakce na nezbytnost začlenit se vhodnou měrou do společnosti, kterými se budu zabývat v závěrečné části práce.

Přizpůsobivost je zákeřnou nemocí dnešní doby s velmi pozvolným nástupem a dlouhodobými následky. Winfried Bauer k tomu poznamenává:

„Přizpůsobení je únik před sebou samým, pokus ponořit se do většího celku a existovat v něm bez vlastní svébytnosti. Lidé se snaží dělat, co dělají ostatní, i když si většina jen namlouvá, že to, co dělá, je správné. Ale když to dělají všichni, nemůže to být koneckonců špatné, jinak by to přece nedělali! Když každý vytvoří „zaměněním“ svého já skupinu, společnost národ a tímto postupem unikne sám před sebou, uniká sama před sebou i skupina, společnost, celý národ.“¹⁸

Naše společnost zcela zřetelně vykazuje celou řadu fenoménů, které nejsou ničím jiným než úniky. Patří k nim neustále prováděné rychlé změny, snaha zbavovat se

---

¹⁸ Bauer, Winfried. Tyranie blahobytu. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 14.

důvěrně známých věcí, vnitřní puzení být stále v pohybu a měnit své okolí i stanoviště, i kdyby jen na krátkou dobu. Cestování, turistika a zběsilý konzum jsou znaky společnosti, která ztratila domov. Winfried Bauer vidí situaci poměrně dramaticky.

„Je to hrozivá analýza, degradující člověka na zboží. Přizpůsobování se okolí, které mu kráčí vstříc bez života, které již nevyrůstá ze svérázné půdy, člověka samotného proměňuje v neživou, střízlivou, racionální hmotu. Předměty denní potřeby jsou abstraktní produkty, vyrobené z chemických spojení, jako je plastická hmota, bakelit, nylon atd. Nezprostředkovávají žádné vědomí o svém původu, vznikají v nějakém anonymním podniku, nemají pro nás žádnou minulost a z toho důvodu ani žádnou budoucnost. Plastické byty se nedědí. Neboť všechny věci, které dnes používáme, se vyrábějí k tomu, aby se spotřebovaly a podle toho se i spotřebují, využijí – a nakonec vyhodí. Dokonce i obrovské budovy a mrakodrapy se po krátké době strhnou, nesplňují-li již účel, kvůli němuž byly postaveny. Ani jeden z gigantických mrakodrapů ze skla a oceli, které dnes ničí vnitřek měst, nebude sloužit tak dlouho jako jednoduchý kamenný dům, postavený před sto lety a sloužící mnoha účelům a lidem.“¹⁹

Osobnost člověka, jeho individualita a jedinečnost jsou spojeny s jeho minulostí a také s nadějí, že i v budoucnu bude moci působit skrze to, co vytvořil. Avšak člověk, který se vzdal své individuality a který se cítí svázán jen s krátkodobou přítomností, nenávratně ztrácí svoji historii. Není již svým okolím spojován s tím, co byl, ani s tím, co bude. Přizpůsobováním se času, který si sám vytvořil, ztrácí svůj existencionální pocit kontinuity. Přestává pro něho existovat jakákoli epocha či styl, existuje pro něj již jen přítomnost, kterou se pokouší den po dni dohonit a uchopit, aniž je schopen ji uchovat pro budoucnost. Cíl našeho životního snažení a náplň našeho života se stává jen neuchopitelnou fáta morgánou bez kořenů a plodů. Mezilidské vztahy, společné zájmy, práce i životní styl jsou stále více zbavovány smyslu. Práce se pro většinu lidí stala pouhým zaměstnáním, které je nutné vykonávat, abychom získali prostředky k obživě. A vlastní život je redukován do doby mimo práci, aniž jsme schopni mu dát nějakou smysluplnou náplň. I v této oblasti jsme se přizpůsobili normám, které nám předkládají zkomercializované umění a kulturu a nevyžadují žádné vlastní nasazení. Naše osobní aktivity a plány vymýšlejí jiní lidé, dokonce nám i určují, jaké jsou naše potřeby, jaká přání chceme uskutečnit a dávají nám i klíč k uskutečnění jimi vnucených či

---

¹⁹ Bauer, W. Tyranie blahobytu. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 15.

vsugerovaných tužeb. A současný člověk je už natolik otupělý a zbavený vlastní identity, že si mnohdy ani nechce uvědomit, že vše, co se děje zdánlivě v jeho prospěch, je jen bezcitnou účelovou manipulací. Kde se tedy ztratila ona tolik proklamovaná svoboda člověka žijícího v moderní demokratické společnosti? Pozvolna a nenápadně se proměnila v osamělost. A také v ideologizační formulku dnešní doby. V jejím rámci požaduje člověk možnost neomezeného vyžití, nezávislost na svazujících zákonech, osvobození od zábran a překážek, dokonce i od morálních norem. Požadavek být svobodný se nebezpečně prolíná se zvlí a bezuzdností. Mění se tak v požadavek být osvobozen ode všech vazeb a snaží se člověka zbavit strachu před svědomím, prohřeškem i autoritou.

5.3 Nepochota, otupělost či manipulace aneb současný člověk se vzdává společnosti

Každý člověk se obává nezákonnosti, zločinnosti a násilností, ale společnost jako celek produkuje bezuzdnost a přijímá korupci jako součást své existence. Je lhostejná k pokrytectví a ničení lidských hodnot a v současné podobě se dokonce i snižuje k formám chování svých nejprimitivnějších členů. Technika a výroba již převzaly vládu nad sebou samými. Zdivočelá společnost ničí krajinu, životní prostředí, tradici a historii, ničí osobitost člověka a ničí i sebe samu. Ještě nikdy nedokázala hmota dosáhnout takové převahy nad duchem.

Ústavy, které obsahují základní práva člověka, se staly formálními dokumenty, jejichž prostřednictvím se politici snaží vytvářet zdání zákonnosti, ačkoli jim už málokdo věří. Samotné slovo demokracie se stalo pouhou formulkou bez přesného významu, natož pak obsahu. Společnost se sama odsoudila k existenci bez práv a občan, který se vzorně přizpůsobil už není na cokoli tázán, je pouze spravován. Tak, jak si přál, když se vzdal své identity, své minulosti, své podstaty. Tato rezignace lidské bytosti pramení z vědomí, že svoboda není nezpochybnitelný majetek, že je potřeba ji bránit, obhajovat a stále znovu vybojovávat. A právě nechť sřežit bez přestání tak cennou kvalitu je důvodem pro připojení se ke kolektivu a získání zdánlivé jistoty.

Všechny známé kultury, ať už je definujeme jakkoli, mají společné to, že chrání své příslušníky v jejich jedinečnosti a zachovávají individuální odlišnost od všech ostatních forem bytí. Pokud je však člověk ochoten se této charakteristiky vzdát a degradovat sám sebe na kolektivně žijící biologický druh, pokud si sám nedokáže zachovat svou

osobitost, pak tuto ochranu ztrácí. Následkem tohoto pojetí je mimo jiné i skutečnost, že nedostává-li se člověku respektu k sobě samému ani k druhým, stane se pro vědce svého druhu vhodným materiálem k experimentům. Odvažuje se pak zasahovat do své povahy, převychovávat se, manipulovat s geny a přetvářet průběh svého života. Pomineme-li morální stránku věci, je nutné si uvědomit, že lidská bytost uvažuje v nesmírně krátké časové perspektivě.

5.4 Schizofrenie společnosti a útěk k rozumu

Člověk v zajetí své nezkrotné pýchy se rozhodl zbrzdit v krátkém období vývoj posledních pěti milionů let a převzít jeho pokračování do svých rukou. Chce jednat za přírodu a myslí si, že má v rukou moc Stvořitele. Chválou toho, čeho společnost dosáhla, chválí a uctívá sám sebe. Pochyby o smyslu svého působení nebo obavy, zda jej sebezničující síly nakonec nepřemohou, s pohrdáním odsouvá.

Bytost, která chce takto samostatně a nezávisle určovat svět, může vyznávat pouze čistý racionalismus. Člověk, který sám sebe povýšil na světotvůrce, může pokračovat v načatém díle jen tehdy, opírá-li se o sílu svého intelektu a rozum. Jiné druhy poznání či poznatky z jiných zdrojů než vědeckých musí odmítat, protože existence vyššího řádu by zpochybnila nároky na jeho suverenitu a nadřazenost. A tak člověk připisuje intelektu neomezenou schopnost dosáhnout všeho.

Navzdory vyvyšování rozumu člověk intuitivně cítí, že existuje jakési vyšší metafyzické tajemno. A nejen to. Lidská bytost hluboko ve své podstatě potřebuje vědomí vyššího, člověka přesahujícího řádu, se kterým se identifikuje, jehož je součástí a v rámci kterého se definuje. Rozpor mezi niterným cítěním člověka a proklamovanou nadvládou rozumu je jen dalším předpokladem neurotického chování. Schizofrenie společnosti je dokonalá. Na jedné straně stojí rozumem zdůvodněná domyšlivá snaha po naprosté svobodě, na druhé pak bytostné odcizení člověka, který jej nutí k neustálému neklidu bez možnosti najít bod vyváženosti. Takto dezorientovaný a zneklidněný jedinec pak nalézá únik v rozumu, kterému věří.

Tím, že žijeme ve virtuálním světě, ve světě vnucené reality obrazů a neexistující skutečnosti, tím, že jsme hypnotizováni prefabrikovanými myšlenkovými vzorci, tím, že klameme sami sebe, nejsme už schopni chápat systém, ve kterém žijeme. Nedokážeme pochopit ani současný svět v jeho složitosti, neboť jsme si navykli uvažovat jen ve

výsecích, nikoli celistvě. Jenže svět je složen z obrovského množství propojených struktur. Tím, že nemyslíme v souvislostech, je stále obtížnější nalézt a udržet rovnováhu. Winfried Bauer shrnuje problematiku slovy:

„My všichni jsme se upsali této formě společnosti, my všichni produkujeme a konzumujeme, cítíme se osamělí, hledáme jistotu a ochranu v záměně, přizpůsobujeme se. Kdybychom se nepřizpůsobili, nemohli bychom užívat výhod společnosti, neměli bychom podíl na jejím blahobytu a nemohli bychom využívat techniky, která poskytuje pohodlí. Společnost nás vede k osamění a nutí nás, abychom se vzdali individuality v její prospěch. Ale kdyby jen to! Společnost je pro naše bytí nepostradatelná a nutí nás tudíž, abychom se přizpůsobili jejím pomocným prostředkům, například technice, jež nás na druhé straně vrhá do osamění, takže se musíme již z důvodů kompenzace o to víc přizpůsobovat údajným výhodám společnosti. Je to proces, ve kterém je člověk okrádán o své vlastní já, aby byl schopen vykonávat funkci ve společenské mašinérii. Proces, který nebyl člověku vnucen od počátku, nýbrž který člověk sám dobrovolně spustil a nyní udržuje v chodu. Sám do značné míry potlačil myšlení, citění, kladení otázek a milování, aby se stal vhodný pro výrobu a konzum technokratické společnosti.“²⁰

Nakolik je tato charakteristika dnešní společnosti a člověka, který v ní žije, smutná, tragicky fatální pro další vývoj a osud lidské bytosti zůstává bezpochyby skutečnost, že se tomuto stavu člověk nebrání, že jej lhostejně a pasivně přijímá.

5.5 Demokracie či tyranie? Přizpůsobení se je vždy nutné

Politická teorie důkladně a detailně popisuje podstatu, znaky a odlišnosti jednotlivých systémů vládnutí. Jak demokracie, tak tyranie patří mezi ty nejznámější a často bývají stavěny do protikladu. Ve svém základním principu, v kvantitativním a svobodném podílení se na státní moci a spravování země, to tak skutečně je. Je ovšem velmi zajímavé podívat se na to, jak oba v mnohém protichůdné systémy přistupují k otázce osobní identity a nutnosti přizpůsobení.

Každá společnost je hierarchicky strukturována. V diktátorském režimu každý dobře ví, že svoboda a nezávislost jsou nežádoucí pojmy a jejich projevy jsou nemilosrdně potlačovány. V údajně svobodné společnosti musí každý sám přijít na to, jaká je jeho osobní míra svobody a nezávislosti tolerována společností, jak je závislý

---

²⁰ Bauer, W. Tyranie blahobytu. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 23-24.

a determinovaný zájmy druhých. Diktatura nenechává nikoho na pochybách o tom, že člověka omezuje a zneužívá, demokracie zahaluje skutečný stav věcí za těžko proniknutelnou clonu populistických prohlášení. V diktatuře je každému jasné, že je střežen a kontrolován. Demokratické státy však kontrolují jedince stejnou měrou, jen jinými, sofistikovanějšími a méně viditelnými prostředky a formami. Kontrolní organizace obou společenských forem jsou si blízké. Nabízená svoboda slova a cestování a v omezené míře i svoboda tisku nejsou bezpodmínečně znaky demokracie. Diktatura se prosazuje a udržuje prostřednictvím násilí, demokratická společnost k tomuto záměru používá ohlupování svých občanů. To je účinné i po poměrně krátkodobém působení, neboť používá své mocné zbraně hromadného působení a ničení – masové sdělovací prostředky, před nimiž téměř není úniku.

5.6 Společnost přizpůsobených individuí

Základními pilíři společnosti, na které byla přenesena odpovědnost jednat, se staly nevědomost, otupělost, bezmoc a omezenost. Slovo „individuum“ ve svém latinském originálu znamenalo „nedělitelnost“, ale naše doba jej rozštěpila a rozmělnila do mnoha částí a jako náhradu celistvosti nabídla přizpůsobení a obecnost. Člověk sice spolu s ostatními vytváří společnost, ale je mu zabráněno mít na ni vliv. Model racionálního myšlení neumožňuje jinou cestu vpřed než je ta, kterou společnost určila. Nikdo nechce vidět špatný stav a směr sociální, hospodářské či finanční politiky. A i kdyby si tuto nepříjemnou skutečnost pravdivě přiznal, společnost mu bude velmi ztěžovat jakýkoli pokus o zmírnění nebo zabránění zavedeného stavu věcí. Člověk, který je závislý na technice a odevzdal dobrovolně svou identitu kolektivu, ztrácí chuť vidět svět a lidstvo v jejich původní podobě, jako propojený funkční celek.

Přizpůsobit se většinovému chování znamená zablokovat vlastní uvažování a schopnosti. Toto vnější přizpůsobení s sebou nese i přizpůsobení vnitřní, které reguluje náš svět představ a pocitů podle okolního světa a které nás vede k poslušnosti a pasivitě, tolik výhodné pro fungování současné společnosti. Člověk ale ve své nedokonalosti a krátkozraké optice nedokáže do detailu domyslet důsledky, především ty nežádoucí, svého konání. Zřeknutí se sama sebe ztrácí lidská bytost mimo jiné i morální zábrany a v krajním případě i pud sebezáchovy. Následně se v něm pak uvolňuje skrytá agresivita, smysluplné chování se mění v šílené jednání spojené s paranoidním vnímáním reality. To vše ohrožuje vnitřní soudržnost společnosti. Stále

častěji se objevují skupiny, které otevřeně deklarují neochotu spolupracovat se společnostmi a které si odragovávají narůstající agresi destruktivním jednáním.

Na závěr této kapitoly cituji znovu Winfrieda Bauera:

„Člověk našich dnů sice tuší, že „něco není v pořádku“, že něco ztratil, že jeho život byl zredukován na úzkou dráhu objektivismu a materialismu, ale nemůže se z okovů uvolnit. Stále více se přizpůsobuje systému, o němž ví, že je mu ke škodě. Jak paradoxní! Tajně pohrdá společností a jejími výrůstky, které sám vytváří, a přitom se ke společnosti stále více přimyká, konzumuje její náhražková uspokojování, dychtí po povrchním rozptýlení a využívá každé nabídky, jež je schopna oklamat jeho vnitřní pochyby. Společnost je obecně uznána za zdroj újmy, ale terapie zní: vnořit se do společnosti ještě víc. Téměř fanatické a jednostranné soustředění na přírodní vědy a techniku způsobilo v západním světě vznik obrovské citové pouště. Lidsky duchovní báze byla podminována rozumem a objektivitou. Zdá se, že člověka opustily síly a on se nedokáže vzepřít. Přizpůsobení na všechny strany vede k ústupu individua.²¹

6. DŮSLEDKY ZTRÁTY IDENTITY ČLOVĚKA PRO SPOLEČNOST

Současná civilizovaná společnost, která, jak se na první pohled zdá, všemožně a všestranně pečuje o neproblémový způsob života svých členů a do značné míry jim pod záminkou komplexní ochrany bezostyšně zasahuje do soukromé sféry jejich životů, je zcela nepochybnitelně prostoupena množstvím jevů, které jsou odborníky označovány jako patologické. Jedná se o odchylky v chování od společensky platných norem, jejichž existenci společnost jako celek jen neochotně přiznává. Je patrné, že toto problematické chování se vymyká představě, kterou si moderní společnost o sobě vytvořila a kterou také předkládá svým členům i navenek. Sociální problémy jsou proto často zdůvodňovány neochotou či nemožností jednotlivých individuí se přizpůsobit společenským normám a přijmout je za své vlastní. Většinou se ale již nehovoří o krizi identity a popření osobnosti člověka, přímo související s působením společnosti, které vedou k výše zmíněnému odklonu od toho, co je v dané společnosti považováno za normální, správné a slušné. Sociálním problémem bývá označen široký okruh jevů,

---

²¹ Bauer, W. Tyranie blahobytu. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 25-26.

zejména pak vzrůstající násilí a kriminalita, drogová závislost, psychická onemocnění a sebevražda, krize a rozpad rodiny, prostituce, rasová diskriminace a terorismus.

Vzhledem k tomu, že o každém ze zmíněných témat existuje velké množství studií a informací včetně těch běžně přístupných a srozumitelných široké veřejnosti, podám o každém z okruhů jen základní údaje a v souladu s pojetím své práce více rozvinu problematiku úniku individuů do světa konzumu a zábavy, které nejsou společností často vnímány a prezentovány jako jevy problematické, a tudíž pro jednotlivce i společnost nebezpečné.

6.1 Násilí a kriminalita

Z dosavadního průběhu dějin i z výzkumů a afirmací odborníků na lidskou psychiku se zdá patrné, že sklon k násilí a agresi je stálou součástí lidské povahy. Řada sociologů se staví k otázce brutality a násilí celkem jednoznačně:

„Jsou to prastaré projevy neměnné lidské povahy a v zásadě platí, že násilí je v modernitě přesně tolik, jako ho bylo kdykoliv dříve, byť může vystupovat v nových a neobvyklých dobových kulisách. Moderní společnost není o nic horší než to, co jí předcházelo, není však také ani o nic lepší.“²²

Civilizované společnosti proto cítili potřebu pojmenovat nežádoucí trestné činy v uceleném kodifikovaném řádu, který rovněž obsahoval příslušné sankce za jeho porušení. Tak tomu bylo u římského práva, velmi dobře a komplexně propracovaného celku, ze kterého později vyšlo a dodnes čerpá moderní evropské právo. Trestné činnosti je ze strany společnosti věnována značná pozornost, neboť pro ni i v omezené míře představuje vážné nebezpečí. Za nejzávažnější a nejnebezpečnější kriminální činy jsou v demokratických společnostech považovány vraždy, znásilnění, ozbrojené útoky a přepadení, krádeže, domácí násilí a dále trestné činy spadající pod specifické kriminální oblasti jako je například obchodování s drogami či obchod s lidmi.

Výzkumu příčin kriminality, její prevenci a potírání věnuje každá moderní společnost značné úsilí i finanční prostředky. Přesto nemá žádná ze současných demokracií trestnou činnost zcela pod kontrolou a boj s ní je navzdory pomoci moderních technických prostředků i rozvinuté mezinárodní spolupráci stále náročnější.

---

²² Keller, J. Teorie modernizace. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, s. 152.

Definovat v rámci sociologie trestnou činnost je totiž možné jen v obecných rysech. Ty označují trestnou činnost jako nechtěný produkt společnosti. Každá společnost se více či méně aktivně snaží kriminalitě zabránit, zároveň ale je téměř v každé společnosti tolerována, a to přímo jejími vládnoucími představiteli více než zákony, jistá forma trestního jednání. Mnozí politologové, psychologové a sociologové tvrdí, že tento citelný rozpor mezi platnými právními normami a příkladem chování vlivné a mnohdy i úspěšné části společnosti je pro občana velmi nevhodné a demoralizující a pro společnost rizikové. O pravdivosti takového tvrzení jistě není třeba pochybovat. Zde se ale dostáváme do oblasti morální úrovně společnosti, která již není na rozdíl od právních norem kodifikována, a tudíž ani kvalitativně ani kvantitativně vyměřena a vystavena možnosti postihu.

6.2 Drogová závislost

Používání omamných látek včetně drog je velmi starou záležitostí a v minulosti včetně té dávné a mimoevropské bylo v tehdejších vyspělých společnostech poměrně přirozenou záležitostí. Právě pro tuto přirozenost, která ovšem neznamenala neomezenost a neoprávněnost užití, jak se z kusých dokumentů z oněch dob lidské historie jeví, nepřerostlo užití omamných látek onu hranici, která je již považována za nekontrolovatelnou, a tudíž pro společnost i jednotlivce nebezpečnou. Použití omamných látek bylo do doby poměrně nedávné výhradně či převážně funkční, což zaručovalo jistou kontrolu nad užíváním drog a mimo to „odborné podání“ těchto látek, bylo rozhodujícím kritériem z hlediska následků jejich užití. Faktem zůstává, že až do doby před několika desetiletími, bylo používání omamných látek výsadou buď velmi chudých vrstev obyvatelstva a naopak také oblibou části intelektuální a umělecké elity a nepředstavovalo vážný společenský problém.

Od těchto dob však zaznamenává použití drog velký a stálý nárůst, a to jak celosvětově, tak napříč celými společnostmi. S velkou pravděpodobností je odlišný i důvod užívání drog v současných společnostech. Lidé se uchylují k omamným látkám proto, aby přehlušili obecně řečeno nesouhlas s nastavenými společenskými normami, s fungováním společností jako celku a se svým sociálním umístěním a osobními možnostmi v rámci společnosti. V tomto případě se dá říci, že sociální determinace je pro členy společnosti spíše negativní. Pro úplnost je ale třeba zároveň dodat, že na vině jsou i samotní jedinci, kteří nejsou schopni či ochotni čelit tlakům ze strany společnosti

a nalézt v ní pro sebe optimální pozici, která bude vždy kompromisem mezi požadavky společnosti a individuálními představami. Pro takového člověka bude vždy determinace jakékoli společnosti omezující a nepřijatelná a vždy se proti ní bude bouřit.

Užívání, zvláště pak pravidelné, omamných látek má na zdraví člověka velmi silný a negativní dopad a v části případů končí smrtí. Tento zhoubný vliv však bohužel nezasahuje pouze zdravotní oblast. Stejnou měrou postihuje i sféru pracovní, společenskou a v neposlední řadě i osobní. Droga systematicky transformuje a rozkládá osobnost, což se pak nevyhnutelně projevuje ve veškerém jednání a konání. Člověk je pod vlivem omamných látek často psychicky labilní, méně výkonný, agresivní a ztrácí pocit zodpovědnosti za své činy. Tuto škálu často dovršuje násilná trestná činnost, dramatický rozklad rodinných a pracovních pout, předčasná smrt či sebevražda.

Je jisté, že drogová problematika představuje pro společnost vážnou hrozbu. Podobně jako je tomu u kriminality, i zde věnuje stát značné úsilí a finanční prostředky na boj se šířením drog. Celá záležitost je ale komplikovaná ekonomickou zainteresovaností výrobců a distributorů omamných látek. Protože se jedná o nesmírně výnosnou obchodní činnost s mezinárodní provázaností a působností, je boj s ní podobný boji s mnohahlavým neviditelným nepřitelem. Navíc je drogová problematika v přímé souvislosti se světovým terorismem a toto spojení z ní činí hrozbu nesmírného rozsahu. Uvědomíme-li si, že s užitím drog je spojena i řada onemocnění a epidemií, vyvstává tato hrozba pro společnost ve zcela zřetelných obrysech. Jak již bylo řečeno, boj s distribucí a užíváním drog je finančně náročný. Proto se v poslední době věnuje v mnoha zemích velká pozornost také prevenci. Zda začnou dříve působit preventivní opatření a aktivní protidrogová politika či naleznou-li jednotlivci a společnosti smysluplnější a hodnotnější naplnění vlastních existencí tak, aby k utopení pocitu frustrace a bezmocnosti nebylo zapotřebí užívání omamných látek, a přehodnotí-li společnost nabízené životní vzorce, je jen těžké odhadnout.

6.3 Sebevražda

Sebevražda je tragické a dobrovolné ukončení vlastního života, kterému často předchází nějaké duševní onemocnění. Už T. G. Masaryk chápal ve svém habilitačním díle sebevraždu jako společenský problém a tak ji také hodnotí i současná sociologie.²³

---

²³ Masaryk, T. G. Sebevražda hrozným jevem společenským moderní osvěty. Praha: 1998 v Pecka, E. Základy sociologie. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005, s. 89-90.

Kromě zmíněných duševních onemocnění a emocionálních poruch vede k sebevražednému jednání i řada dalších pohnutek a důvodů. Patří k nim ekonomické problémy, vážné krize v osobních vztazích, závažný či beznadějný zdravotní stav, ztráta blízké či drahé osoby, někdy i vážné pracovní zklamání a neúspěchy. Při posuzování vlivu společnosti na člověka je nutné v této souvislosti připomenout, že důvody k dobrovolnému ukončení života můžeme a musíme hledat bohužel také v tlacích, kterým je každé individuum ze strany společnosti vystaveno. Ne každý je totiž schopen neúprosným požadavkům společnosti dostat a ne každý se dokáže se svým domnělým „selháním“ vnitřně vyrovnat.

„Vnitřní strachy narůstají ve stejném rytmu, v jakém v důsledku pacifikace společnosti mizí strachy z ohrožení přicházejícího zvnějšku. V dřívějších dobách spočívalo hlavní nebezpečí pro každého v hrozbě, že se stane obětí přepadení, agrese, útoku ze strany druhých. Po domestikaci násilí hrozí něco zcela jiného – každému hrozí, že ztratí kontrolu sám nad sebou a vypadne z pracně budovaného přediva funkčních vztahů moderní společnosti. Velkou část napětí, které dříve panovalo mezi lidmi, musí nyní každý jednotlivě zvládat sám v sobě v podobě tenzí mezi vědomím, nevědomím a podvědomím. Dříve byly nepřiměřené touhy trestány vnější mocí, nyní to, co chce jedna část osobnosti, zakazuje a trestá přímo část druhá.“²⁴

Ze statistických údajů vyplývá, že každoročně končí svůj život dobrovolně přibližně třikrát častěji muži než ženy. Vysvětlení k takto výraznému nepoměru je, domnívám se, třeba hledat ve větší schopnosti a ochotě žen přizpůsobit se a dále vzhledem k biologickému předurčení i k jejich větší úctě k životu.

Sebevraždami ztrácí společnost své členy nejen s jejich hodnotami lidskými, ale také se schopnostmi produktivními. Sebevraždy se totiž nejčastěji vyskytují u lidí produktivního věku, tedy mezi 15 a 64 lety.

6.4 Krize a rozpad rodiny

Problematikou rodiny včetně jejího rozpadu jsem se podrobně zabývala ve střední části své práce a nebudu už tedy dané myšlenky opakovat.

---

²⁴ Keller, J. Teorie modernizace. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, s. 154.

Chtěla bych v této souvislosti pouze připomenout, že se v současné psychologii a sociologii rodiny začínáme setkávat s poněkud odlišným pohledem na krizi rodiny, než tomu bylo v uplynulých desetiletích. Slovo krize je nahrazeno slovem transformace či ještě výstižnějším pojmem flexibilizace. Oba úhly pohledu skrývající se pod dvěma uvedenými názvy mají své opodstatnění. Současná rodina se pravděpodobně nachází ve fázi určité proměny, která může být posuzována také jako krize. Zejména vycházíme-li z tradičního modelu rodiny, který je v našich kulturně společenských podmínkách silně zakořeněn. Jakékoli předjímání budoucího stavu věcí je velmi ošemetné a nevděčné. Přesto si dovoluji vyslovit zde svoji myšlenku o možném přerodu standardního rodinného uspořádání, jak ho známe ze současné podoby (a díky návyku ji vesměs vnímáme jako jedinou možnost) do uskupení jiného složení odpovídající tomu, jak se bude vyvíjet společnost. K rozvinutí těchto úvah mě přivedly články odborníků z oblasti psychologie a sociologie, které jsem si s velkým zájmem v nedávné době přečetla z elektronických zdrojů. Jedná se zatím samozřejmě o pouhé hypotézy, avšak myšlenku, že společnost se v budoucnosti bude transformovat natolik, že současná forma rodiny už jí nebude vyhovovat a nabude tedy jiné podoby a že tento proces pozvolna začíná už nyní, nelze, myslím, a priori vyloučit. Ve prospěch této myšlenky hovoří i skutečnost, že jakkoli byla vždy ve většině známých kultur a civilizací rodina základní jednotkou, nevyskytovala se zdaleka vždy ve stejné podobě a složení, na jaké jsme zvyklí dnes. Jak jsem již ve své práci jednou podotkla, perspektiva vidění člověka je neúměrně malá ve srovnání s možnostmi jeho činů. Proto se důvodně domnívám, že nezaujaté vysvětlení pro nás dnes ne zcela pochopené problematiky krize rodiny, přinese až příští generace.

6.5 Prostituce

Jen málokterý jev vážící se na existenci společnosti má tak dlouhou minulost a tak vytrvalé zakořenění jako prostituce. Prostituce není dnes ve většině evropských zemí považována za trestný čin, přesto představuje pro společnost nemalý problém.

Je zajímavé, že prostituce byla v některých známých civilizacích tolerována a dokonce i organizována ze strany státních institucí, v jiných společnostech pak byla postavena mimo zákon, vytlačena na okraj společnosti a tvrdě potlačována. Faktem ale zůstává, že se s ní každé společenské uskupení muselo nějakým způsobem vyrovnávat.

Posuzování prostituce je vždy úzce svázáno s morálními hodnotami člověka i společnosti. A protože morálka je jakousi hodnotovou nadstavbou bez kodifikace, bude i hodnocení prostituce vždy velmi problematické. Jednoznačně lze ale popsat negativní stránky, které s sebou provozování prostituce přináší. Prostituce velkou měrou přispívá k přenosu a šíření nebezpečných nemocí, a to i smrtelných, jejichž léčba, která navíc nebývá zahájena včas, odčerpává společnosti finanční prostředky. S prostitucí bývají spojeny další nebezpečné a nezákonné aktivity jako je držení a užívání drog, zneužívání nezletilých, omezování osobní svobody, násilí či dokonce trestná činnost či obchod s lidmi. To všechno představuje pro společnost velmi nebezpečný problém a jeho odhalování a řešení jí stojí nemalé úsilí a finanční zdroje. Prostituce nemá negativní následky jen v oblasti hmotné, ale také ve sféře morální. Skutečnost, že druhá z výše jmenovaných je kvantitativně nevyjádřitelná, vůbec nezmenšuje její sociální škodlivost.

6.6 Rasová diskriminace

Příčinou rasové diskriminace je přesvědčení o rozlišné hodnotě jednotlivých lidských ras a jeho prosazování v praxi. Velkou roli zde hrají předsudky. I když je prokázáno, že tyto postoje a předsudky nemají racionální jádro, často jsou historického původu a nemají opodstatnění v současnosti, vyznačují se vysokou setrvačností a v podobě stereotypů se přenášejí z jedné generace na druhou.

„...předsudky a stereotypy jsou nedílnou součástí psychiky lidí a jsou zjišťovány na různých úrovních soužití lidských společností: Jde o předsudky mezi jednotlivými národy a zeměmi, mezi jednotlivými etnickými skupinami uvnitř jedné země, mezi rasovými či náboženskými skupinami.“²⁵

Kategorie rasa je biologicky daná a nezměnitelná. Obecně lze říci, že hodnocení lidské rasy se v různých částech světa liší, stále ale žádná společnost nedosáhla takového stadia, aby pro ni problém rasové odlišnosti neexistoval vůbec. *„Na světě neexistuje země či národ, v němž by jeho příslušníci nesdíleli – ve větší či menší míře – určité předpojaté postoje vůči příslušníkům jiných zemí a národů. Etnické stereotypy a předsudky mají univerzální charakter, doprovázejí vztahy lidí v celém světě.“²⁶*

---

²⁵ Průcha, J. Interkulturní psychologie. Praha: Portál, s. r. o., 2007, s. 108.

²⁶ Průcha, J. Interkulturní psychologie. Praha: Portál, s. r. o., 2007, s. 108-109.

Jak již bylo řečeno, posuzování hodnoty člověka podle rasy je jeden z velmi silně zakořeněných jevů, což platí zejména v evropské společnosti, která se vždy v minulosti považovala za kulturní elitu světa a byla neochvějně přesvědčena o své vůdčí roli v procesu celosvětového vývoje. Tento názor o své přirozené, tedy biologicky či rasově podložené nadřazenosti, vyvezli evropští dobyvatelé a osadníci do dalších částí světa, především pak na americký kontinent, kde se tato myšlenka udržela v praxi velmi dlouho.

Nerovný přístup k rasám se odráží ve všech významných oblastech života společnosti a představuje pro ni opravdu závažný problém. Výrazné zneužití rasové odlišnosti s tragickými následky se zapsalo navždy do lidské historie v době různých válek, diktatur a etnických konfliktů. A jsou to ty nejsmutnější a nejostudnější kapitoly, které člověk kdy svým chováním napsal. Zde byla ponechána stranou nejen lidská důstojnost a mravnost, ale byla zpochybněna samotná podstata lidství.

Rasa je biologickou kategorií s determinovanou genetickou výbavou. Toto předurčení by však v žádném případě nemělo být odlišnou sociální skupinou chápáno jako kulturní, intelektuální či společenské omezení s následky diskriminace dané skupiny, zvláště, je-li v dané společnosti početně menšinová. K realizaci takového přístupu má dnešní moderní společnost politické a právní nástroje, které v menším či větším rozsahu také používá. S jejich pomocí se skutečně rasová diskriminace v civilizovaném světě zmenšuje. Problémem a brzdícím faktorem v procesu odstraňování diskriminace však stále bohužel zůstávají tradiční myšlenkové vzorce lidí, zejména pak těch sociálních skupin, které jsou ve společnosti většinové či mají největší podíl na moci. Ze studií antropologů a dalších odborníků se zdá patrné, že lidská podstata skutečně zahrnuje prvek násilí a nenávisti, a to natolik konstantně a vytrvale, že je pravděpodobně nemožné oddělit ho od lidské genetické výbavy. Ten je sice po dlouhá staletí potlačován v procesu kultivace a socializace, avšak, je-li skutečně nevyložitelnou součástí lidské podstaty, bude za nejlepší možný výsledek považováno jeho rozumné oslabení, nikoli odstranění.

Vedle rasové existují i další formy diskriminace, a to diskriminace národnostní, náboženská či jazyková, ale také diskriminace na základě pohlaví. Diskriminace se ve společnosti projevují v různých rovinách, zejména v oblasti ekonomické, právní, politické a společenské.

6.7 Terorismus

Terorismus je zhoubnou nemocí dnešní společnosti. Ačkoli se s tímto pojmem dnes setkáváme na každém kroku, definovat jej v konkrétním popisu není vůbec jednoduché.

„Jako u mnoha jiných takových pojmů jsme sice přesvědčeni, že víme, oč jde, ale neumíme to přesně vyjádřit. Termín je odvozen z latinského terror – „hrůza“, „strach“, což srozumitelně vyjadřuje jeho náplň. Definovat terorismus však přesto není snadné. Všeobecně uznávaná mezinárodní definice neexistuje, vlastní definice používají státy, sdružení států, bezpečnostní služby jednotlivých států, státní instituce, existují i definice odborné – akademické. Některé z definic se navíc mění podle okolností a zkušeností daného státu nebo instituce. Většina definic nicméně obsahuje několik společných základních prvků: násilí, zastrašování, politický podtext a vynucování.“²⁷

V posledních letech zaznamenává tento jev bohužel spíše vzrůstající tendenci a jeho nebezpečí pro společnost tím narůstá.

Terorismus jako nelegální násilné prosazování jistého cíle se rozděluje na několik hlavních skupin. Patří k nim terorismus etnicko - náboženský, nacionálně separatistický a politický. Ať už se jedná o formu individuální či skupinovou, používá vždy metody vyhrožování, zastrašování, ozbrojených útoků, únosů a vydírání.

„Bezprostředním cílem je vyvolat strach u větších skupin, širších, než jsou aktuální oběti. Oběti jsou vybírány buď náhodně, nebo symbolicky. Zabití obětí či zničení majetku však není vlastním smyslem akce. Tím je dosažení určitých politických cílů. Teroristé nestojí o dialog ani o dohodu, chtějí si tyto cíle vynutit. Teroristickými činy jsou tedy násilné činy cílené na hromadné zastrašení, které jsou využívány k manipulaci veřejností nebo státními orgány a slouží k upoutání pozornosti či splnění určitých požadavků, vynucení si ústupků, podlomení autority vlády a podobně.“²⁸

Od začátku tisíciletí zaznamenal svět několik zvláště brutálních teroristických útoků, které dokládají rafinovanost, celosvětovou propojenost i vynikající vedení teroristických organizací. Účinnost těchto útoků je z velké části umožněna jednak fanatickou věrností a odevzdaností jednotlivých členů teroristických skupin, jednak i dobrým finančním

---

²⁷ Tesař, F. Etnické konflikty. Praha: Portál, s. r. o., 2007, s. 199-200.

²⁸ Tesař, F. Etnické konflikty. Praha: Portál, s. r. o., 2007, s. 200.

zázemím těchto organizací. Vážnost celé situace se ještě zvyšuje v případech, kdy je terorismus provázán s organizovaným zločinem. Jednotlivé státy mají sice v boji s terorismem k dispozici legislativní nástroje, i přesto není tento boj dostatečně účinný. K jeho úspěšnosti je nutná aktivní mezinárodní spolupráce.

7. SPOLEČNOST KONZUMU

Moderní společnost, jak jsem již uváděla v předchozích kapitolách, je založena na existenci pro rozměr člověka příliš velkých a sociálně nepřehledných organizací. Jejich vnitřní prostředí se vyznačuje vysokou mírou odosobnělosti a jejich umělý rytmus je podřízen neosobní logice předpisů a norem. Lidé byli vytrženi z přehledného a pevně uspořádaného prostředí komunitních vztahů a stali se lehce zaměnitelnými vykonavateli vysoce formalizovaných institucí, kteří postrádají možnost vytvořit si k těmto institucím jakýkoli osobní vztah... *“Neopakovatelnost osudů a pocitů jednotlivců je pro organizaci zcela irrelevantní, efektivita fungování celku je založena právě na naprosté osobní indiferentnosti. Pocity hlubokého odcizení, které prožívají jednotlivé částičky organizovaného soukolí, jsou v této situaci spíše pravidlem než výjimkou.”*²⁹

Avšak v lidské přirozenosti je stálá a silná potřeba nalézat a uspokojovat pocit primárního bezpečí. Tuto potřebu nelze potlačit ani obejít či ignorovat. Státem zřízené organizace a instituce evidentně vylučují možnost jedince naplnit zde své bytostné lidské a sociální potřeby. Jak si tedy zajistit své soukromé vlídné útočiště, jehož lidský rozměr nám umožňuje vnímat svou individualitu a pociťovat vztahy k ostatním?

7.1 Konzum jako útočiště

Svět konzumu je lákavý a zrádný. Ona prvoplánová příjemnost a hřejivý pocit bezpečí a naplnění v sobě skrývají riziko závislosti, ztráty vůle a přeměny konkrétní osobnosti v anonymního spotřebitele, jehož hodnota je určována jeho kupní silou. Právě proto považuji všespasitelný konzum za nemalý společenský problém, ačkoli jím není z pohledu ekonomického. Z neúprosného úhlu pohledu degraduje společnost na masu odevzdaných konzumentů bez výrazné charakteristiky. Jejich hlavní odlišnost spočívá pouze v odlišných nákupních preferencích.

---

²⁹ Keller, J. Až na dno blahobytu. Praha: EarthSave CZ s. r. o., 2005, s. 38-39.

Osobní soukromý konzum je příjemný právě proto, že umožňuje lidem žít ve světě, který pečlivě respektuje jejich lidské rozměry. Spotřeba zboží všeho druhu vytváří útulnou skutečnost, která je v přímém rozporu s cizotou a nepřehledností světa velkých organizací.

V konzumní společnosti se lidé navzájem hodnotí podle neúprosných pravidel konzumní mentality. V souladu s touto filosofií jsou nuceni konzumovat stále více, protože to, co již jednou spotřebovali, jim přestává přinášet uspokojení.

„Pomíjivé užívání konzumních statků a jejich brzká výměna za statky nové, vytváří bezvýchodný koloběh spotřebního nakupování. Je jen logické, že sebevyšší výroba a sebetrvalejší ekonomický růst nemohou v těchto podmínkách definitivně uspokojit nikoho. Vzniká typ „homo consumens“, který vyžaduje stálý růst produkce, protože bytostně lpí na stálém růstu osobní spotřeby, v jejíchž kategoriích definuje sám sebe i druhé lidi.“³⁰

Jakkoli je tento popis smutně pravdivý, je nutné upozornit, že by bylo velmi podivné, pokud by se běžný člověk choval v podmínkách, které mu moderní společnost nastavila, odlišně. Je to jen jeden z dalších případů sociální determinace lidského chování.

Jan Keller prohlubuje téma ovlivnění člověka společenskými zvyklostmi, když tvrdí, že nadměrný konzum je při hlubším pohledu více společenským imperativem než volbou z osobního přesvědčení.

„...je však nerealistické přesvědčovat čtenáře, aby se povznesli nad marnivé usilování o to mít, a dali přednost mnohem hlubšímu postoji být. Lidé nepreferují první z postojů proto, že by byli pouze špatní, hamizní a malicherní. Mají k takovému postoji velice dobré důvody, i když si je nemusejí vůbec uvědomovat. Svět, ve kterém je jim dáno žít, je prostě nutí získávat pod kontrolu konzumní statky, chtějí-li kontrolovat alespoň něco. Ekonomika i politika moderní společnosti fungují způsobem, který jim dokáže poskytnout nanejvýš jen těkavou iluzi jakékoliv jiné kontroly.“³¹

Filozofické námitky a přesvědčování však bohužel nemá sílu změnit rituály konzumního chování. Dokud bude mít svět lidí megalomanskou a centralizovanou

---

³⁰ Keller, J. Až na dno blahobytu. Praha: EarthSave s. r. o., 2005, s. 38.

³¹ Keller, J. Až na dno blahobytu. Praha: EarthSave s. r. o., 2005, s. 39.

strukturu, která nerespektuje přirozené lidské rozměry a ani to nemá v úmyslu, nelze důvodně očekávat, že lidé své postoje a chování změní. Jejich konzumní mikrosvět jim dává kromě pocitu bezpečí i iluzi, že se alespoň částečně vymanili zpod všudypřítomné a svírající kontroly ekonomických a politických institucí. Už na první pohled je však zřetelné, nakolik je toto útočiště imaginární. Vždyť konzumní chování jen posiluje moc a postavení tržních mechanismů a mechanismů centralizované politické moci. Pomyslný kruh se zde neradostně uzavírá a člověk sám sebe vrhá do pasti, ve které je mu umožněno tím lépe přežít, čím méně se zabývá širšími souvislostmi a vzdálenějšími důsledky svého současného jednání. Touto schopností však člověk nikdy příliš neoplýval.

Rituální chování tvoří jistou antropologickou konstantu lidského rodu. Konzumní rituál ji velmi úspěšně naplňuje. Jakou každý rituál přináší pocit uklidnění vyplývající z přesvědčení, že vše je na svém místě a vše se děje tak, jak má.

Projevovat svoji zvláštnost, která je další bytostnou charakteristikou člověka, už však spotřební styl života neumožňuje. Kdo podlehne přesvědčení, že lze prostřednictvím zboží a nákupů vyjádřit svoji individualitu, stává se štvancem v neúprosném soutěžení. Sériově vyráběné produkty jistě příliš neusnadňují touhu po osobní zvláštnosti, neopakovatelnosti a nezaměnitelnosti. Většina konzumentů si nemůže dovolit exkluzivní individualizované výrobky. Mají tak v podstatě jen jedinou možnost, kterou je snaha mít neustále co nejvíce nových věcí, které ostatní zatím nemají. Tento věčný běh však evidentně přináší více vyčerpání než uspokojení.

Svět konzumu je navíc na první pohled předimenzovaný, což snižuje účinnost jeho působení...*“Všechno, čeho se nám dostává v nadbytečné míře, přestává působit na naše city – je to pochopitelná sebeobrana organismu. Lhostejnost je tak i odpovědí na globalizaci světa.”*³²

„Základní rysy naší civilizace i její kultury určují rozvinuté a bohaté země na evropském a severoamerickém kontinentu. Zatímco v oblasti výroby, techniky a vědy se civilizace řídí aspoň zdánlivě racionálními principy, v oblasti duchovní stále více převládá tendence odvrátit se od bytostných problémů naší existence, vzbudit pocit bezstarostné euforie, spokojenosti a štěstí, které jsou spolu s konzumem povýšeny na cíl

---

³² Klíma, J. Jak přežít blahobyť. Brno: Doplněk, 2001, s. 35.

lidského života. Ale člověk, jenž se snaží dosáhnout spokojenosti a štěstí především na základě zvýšeného konzumu, trpí pocity frustrace a prázdnoty. „³³

Co tedy bude dál s lidskou identitou a individualitou, které ani optimistický svět konzumu nepřináší řešení?

8. KRUH SE UZAVÍRÁ

Svět, který jsme stvořili, je natolik komplikovaný a nepřehledný, že se v něm sami ztrácíme. Současný člověk se přizpůsobuje společnosti a stále více se odevzdává do rukou techniky. Stále více tak prohlubuje svou osamělost, kterou ale mylně považuje za autonomii. A protože na něj doléhá osamocení spojené s jeho individuální existencí, strach pociťovaný v důsledku ztráty své identity a obtíže spojené s příliš rychlým způsobem života stále tíživěji, připojuje se k organizované formě, od níž si slibuje převážně výhody. Sebedůvěru a sebeúctu vztahuje pouze ke skupině, ta jej však nechává osamocené. Ze sevření tohoto záluďného kruhu se člověk dostává jen velmi obtížně a málokdy.

„Logika hospodářské společnosti souhlasí, neboť kdo je tahle společnost? To jsme my všichni! My všichni jsme se upsali této formě společnosti, my všichni produkujeme a konzumujeme, cítíme se osamělí, hledáme jistotu a ochranu v záměně, přizpůsobujeme se. Kdybychom se nepřizpůsobili, nemohli bychom užívat výhod společnosti, neměli bychom podíl na jejím blahobytu a nemohli bychom využívat techniky, která poskytuje pohodlí.“³⁴

Společnost nás nutí, abychom se vzdali své individuality v její prospěch, a vede nás k osamění. V procesu pasivního přizpůsobení se je člověk okrádán o své vlastní já, protože jen tak je schopen mechanicky vykonávat svou funkci ve společenské mašinerii. Smutným paradoxem je, že člověk sám a dobrovolně spustil tento systém a udržuje jej v chodu. Sám do značné míry potlačil své myšlení, cítění a vnímání a stal se tudíž vhodný pro výrobu a konzum technokratické společnosti. Dnešní společnost nás učí, jak máme fungovat a jak postupovat na cestě za cílem, který ve svém zájmu sama

---

³³ Klíma, J. Jak přežít blahobyty. Brno: Doplněk, 2001, s. 23.

³⁴ Bauer, W. Tyranie blahobytu. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 23.

formuluje. Pasivita je zde velkou výhodou a svoboda jedince se pozvolna proměnila ve svobodu zajatce.

„Nadbytečná manipulace je nejzvrácenější ve chvíli, kdy svaluje vinu za nedokonalost kulturně vytvářených životních vzorců a za společensky vytvářenou nerovnost v jejich distribuci na samotné muže a ženy, pro něž jsou tyto životní vzorce určeny a kterým se také poskytují zdroje potřebné k jejich následování. Pak se jedná o případ situace, kdy (abychom užili výrazu Ulricha Becka) instituce „na překonávání problémů“ se přetvářejí v „instituce na způsobování problémů“.³⁵ Na jedné straně jsi za sebe zodpovědný, ale na druhé straně „závisíš na podmínkách, které jsou zcela mimo tvůj dosah“ (a většinou také mimo dosah tvého poznání).“³⁶

Uzavřený kruh funguje dokonale. Nikdo nemůže podniknout nic, co by mělo vliv na špatný stav věcí sociálního, hospodářského nebo politického rázu. Jedinec sice spolu s ostatními vytváří společnost, ale je mu účinně zabráněno mít na ni vliv.

„Většina lidí nemá v moci vlastní přítomnost, protože nejdůležitější faktory, které rozhodují o jejich životě a společenském postavení (a také o další budoucnosti), leží mimo jejich dosah. A neexistuje téměř nic nebo vůbec nic, co by mohli udělat, ať už jednotlivě nebo společně, aby tyto faktory dostali zpátky pod svou kontrolu.“³⁷

Vnější přizpůsobení s sebou nese i přizpůsobení vnitřní, ... *“neboť tím srovnáváme svou hybnou sílu a svět představ s požadavky vnějšího světa a slepě, pasivně a poslušně přebíráme předepsané formy chování.“³⁸* Protože však přijetí pravidel chování je podmíněno zřeknutím se sama sebe, uvolňuje se na druhé straně nežádoucí agresivita, která může narušit vnitřní soudržnost společnosti. Společensko-politické dění naší doby je toho důkazem. Ke slovu se stále zřetelněji hlásí větší či menší skupiny, které deklarují konec spolupráce se společností a narůstající agresí odraťují destruktivním způsobem.

---

³⁵ Beck, U. *The Reinvention of Politics*, trans. M. Ritter, Cambridge 1997, s. 51 v Bauman, Z. *Individualizovaná společnost*, Praha: Mladá fronta, 2004, s. 15.

³⁶ Bauman, Z. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 15.

³⁷ Bauman, Z. *Individualizovaná společnost*, Praha: Mladá fronta, 2004, s. 48.

³⁸ Bauer, W. *Tyránie blahobytu*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 25.

Životní prostředí, ve kterém žijeme, se stává neuregulovatelným a společenské problémy, kterým čelíme, začínají být neřešitelné. Současný člověk sice tuší, že něco podstatného ztratil, že jeho život byl vtěsnán do úzké koleje materialismu a spotřeby, ale nemůže se ze svého sevření vymanit. Hluboko uvnitř pohrdá společností a považuje ji za zdroj své frustrace, ale zároveň se k ní těsně přimyká, když přijímá její náhražková uspokojení a utíká se k povrchnímu rozptýlení, aby oklamal své vnitřní potřeby.

9. SPOLEČNOST NEZAMÝŠLENÝCH DŮSLEDKŮ

Mezi společností a jejími jednotlivými členy existuje úzká vazba. Teoreticky vzato by tento vzájemný vztah měl být oboustranně prospěšný a přínosný. Jednání jednotlivců je však nevyhnutelně usměrňováno tlaky společnosti a jejími potřebami. Společnost člověka převyšuje a potřebuje.

Skutečný stav moderní společnosti není vůbec idylický. Často vedou i ty nejlepší úmysly k velmi povážlivým důsledkům a krom toho ve společnosti existuje mnoho zla, které nikdo nechtěl a nezamýšlel vytvořit. Společnost, ve které žijeme, není taková, jakou bychom ji chtěli mít. Pokud byl původní úmysl vytvořit společnost spokojených jedinců prožívajících v jejím rámci smysluplně své životy a nalézajících naplnění, o čemž můžeme důvodně pochybovat, pak se tento plán vymkl naší kontrole.

Všechny významné hrozby, které činí budoucí osud moderní společnosti značně nejistým, jsou vlastně jen vedlejším, nezamýšleným důsledkem zdánlivě rozumného jednání člověka.

“Není divu, že francouzský sociolog Raymond Boudon hovoří přímo o „zvrácených důsledcích“ lidského počínání. Konstatuje, že vždy, když větší množství lidí začne hromadně realizovat jednání, které se v jednotlivých případech osvědčuje, dostaví se výsledky, jež poškodí všechny zúčastněné.“³⁹

Všechny nezamýšlené důsledky společenských procesů vedou k tomu, že co je získáno na jedné straně, je ztraceno jinde. Důsledky těchto procesů si navíc v mnohém odporují a na jedince a jeho chování vytvářejí rozporuplné tlaky. Životní dráha moderního člověka se tak podobá klíkování mezi těmito protikladnými tlaky, uhýbání jedněm a snaha o kompromis s jinými. Tento vyčerpávající způsob života však

---

³⁹ Keller, J. Nedomyšlená společnost. Brno: Doplněk, 1998, s. 115.

nepřináší člověku pocit životního naplnění, dokonce ani pocit, že má možnost svobodné volby.

10. KAM KRÁČÍŠ, SPOLEČNOSTI?

Moderní centralizovaná společnost musí na každém kroku volit mezi dvěma možnostmi. První z nich je ponechat lidem svobodu jednání s vědomím rizika, že lidé využijí této svobody k takovému jednání, které není z hlediska fungování celku žádoucí. Druhou možností je pokusit se lidské chování více či méně násilně řídit a ovládat a zdůvodňovat to zájmy společnosti, tedy konec konců všech těch, kdo jsou těmito omezením vystaveni.

Dilema moderní společnosti a místa člověka v ní je složitější, než se na první pohled zdá. Existuje pro ni vůbec nějaké řešení? Je možné účinně překlenout téměř neřešitelné rozpory dnešního světa? Všechna uskupení, která se ocitla ve vůdčím postavení, ve snaze čelit současným závažným problémům selhala, a to hlavně proto, že se snažila nalézt řešení pouze na úrovni materiální a zcela ignorovala úroveň duchovní.

Z individua se stal v dnešní společnosti pouhý nositel funkce bez vlastní identity. Sebe-vědomý člověk ztratil charakter jedinečnosti a nezaměnitelnosti, ztratil svou osobnost a rozplynul se v množství. Lidský život a jeho činnost pozbyly ducha... *“Slovo „zmasovění“ nedokáže však dnešní společenskou formu správně popsat. Když namísto toho použijeme slovo „homogenita“, již se fenoménu dnešní doby přiblížíme víc.“*⁴⁰

11. CESTA K NÁPRAVĚ

Odborníci z širokého spektra vědních oborů se shodují v názoru, že stav dnešní společnosti je problematický a pozice člověka v ní je žalostná. Současný člověk je zajatcem společnosti a uprchlíkem sám před sebou. Vyhlídky na budoucnost nejsou radostné, což ovšem neznamená, že bychom měli i nadále rezignovat na hledání možného řešení. V každém jednotlivém okamžiku je člověk a s ním i společnost na novém rozcestí. Každý jednotlivý okamžik od nás vyžaduje konkrétní volbu. Představy, jakým směrem se bude vývoj naší společnosti v nejbližším období ubírat, jsou velmi různorodé. *„Dvojznačnost modernity v sobě ukrývá jak potence ke stále větší míře humanizace společnosti, tak také zcela protikladné síly, jejichž působením může být*

---

⁴⁰ Bauer, W. Tyranie blahobytu. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 41.

*ztraceno právě to, co je na lidské kultuře a civilizaci nejhodnotnější.*⁴¹ Ty nejpesimističtější předpokládají rozklad a zánik společnosti v její současné formě, ty neoptimističtější naopak věří v úspěšnou proměnu současné společnosti v nově strukturovaný útvar, ve kterém by člověk zaujímal důstojnou pozici.

Polský sociolog Zygmunt Bauman hodnotí zajímavým způsobem stav, do kterého současná společnost dospěla:

„Naše civilizace je první kultura v dějinách, která si necení trvalého, první civilizace, která dokázala rozsekat životy do sérií epizod bez jakýchkoli důsledků a případných závazků. Na věčnosti vůbec nezáleží, pokud není schopna přinést instantní zkušenost. „Dlouhodobost“ je pouze větší balení krátkodobých zážitků, které lze donekonečna přeskupovat a které nemají jasný řád. Nekonečno se zredukovalo na řadu „tady a teď“, nesmrtelnost na nikdy nekončící recyklování zrodů a úmrtí.

Nechci tím naznačit, že dnes procházíme „kulturní krizí“. Krize, neustálé překračování a opouštění forem, které již byly vytvořeny, experimentování s formami novými, dosud nevyzkoušenými, je přirozený stav veškeré lidské kultury. Chci říci, že jsme dnes, při tomto trvalém překračování mezí, dorazili na území, které žádní lidé nikdy neobývali: na území, které lidská civilizace v minulosti považovala za neobyvatelné. V dlouhém příběhu o transcendenci jsme nakonec dospěli do situace, ve které se po věčnosti ani netouží, ani nepůsobí jako nezbytnost, aby se život dal žít. Smrtelní lidé se poprvé dokáží bez nesmrtelnosti obejít a nezdá se, že by jim to nějak vadilo.

*Znovu opakuji: na tomto místě jsme nikdy dřív nestáli. Teprve uvidíme, jak se na něm žije a jaké trvalé důsledky (omlouvám se za tyto staromódní pojmy) takový „pobyt“ přináší.*⁴²

Prognózy některých odborníků nejsou však zdaleka jen skeptické či dokonce beznadějně. Vize manželů Tofflerových, uznávaných amerických sociologů, a jejich představy o budoucí společnosti sice mohou působit futuristickým dojmem, nelze jim však upřít určitou logiku a přímou návaznost na historický vývoj. Jejich teorie počítá s tím, že jsme právě nyní svědky významné společenské proměny, třetí v pořadí.

---

⁴¹ Keller, J. Teorie modernizace. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, s. 149.

⁴² Bauman, Z. Individualizovaná společnost. Praha: Mladá fronta, 2004, přebal knihy.

„Za našeho života vzniká nová civilizace a lidé nevidoucí se ji všude snaží potlačovat. Tato nová civilizace s sebou přináší nové styly rodinného života, odlišné způsoby práce, milování i žití, novou ekonomiku, nové politické konflikty a krom toho všeho i změněné vědomí.

Lidstvo se ocitlo tváří v tvář jakémusi kvantovému skoku vpřed. Čelí nejhlubšímu sociálnímu převratu a tvořivé restrukturační všech dob. Anž si to jasně uvědomujeme, podílíme se na budování pozoruhodné nové civilizace od samých základů.“⁴³

Tato změna, kterou její autoři přiřazují svým významem k několika málo převratným obdobím v dějinách lidstva, staví člověka do velmi náročné pozice. V období společenských změn je ještě těžší než jindy zorientovat se v měnící se situaci a nalézat během procesu změn alespoň dočasnou jistotu a stabilitu. Za této nestability a absenci pevného řádu je vzájemný vliv člověka a společnosti ještě intenzivnější. Autoři této teorie dodávají:

„...vycházíme z předpokladu, že jsme poslední generací staré civilizace a zároveň první generací civilizace nové a že mnoho z našich osobních zmatků, úzkostí a dezorientace souvisí bezprostředně s konfliktem uvnitř nás a uvnitř politických institucí, konfliktem mezi zanikající civilizací druhé vlny a rodící se civilizací vlny třetí, která se dunivě valí, aby nastoupila na její místo.“⁴⁴

Lidské povaze je vlastní naděje a víra. K tomu, aby se současná společnost skutečně mohla uzdravit a nastartovat novou, lepší formu své existence, je nutná jediná věc. Tou je obroda člověka. Člověk musí opustit svou letargii a lhostejnost k vlastnímu vývoji, musí přestat hledat svou identitu v abstrakci a vnějškovosti světa. Až člověk nalezne svou identitu u svého bližního, navrátí se sobě. Člověk sebe-vědomý, člověk uvědomělý bude tím jediným správným počátkem nové společnosti.

---

⁴³ Toffler, A., Tofflerová, H. Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky. Praha: Nakladatelství Dokořán, 2001, s. 15.

⁴⁴ Toffler, A., Tofflerová, H. Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky. Praha: Nakladatelství Dokořán, 2001, s. 17.

12. ZÁVĚR

Ve své práci jsem se dostala od popisu uspořádání a fungování tradiční společnosti a tradičních domácností, které ji spoluvytvářely, až do současné podoby moderní společnosti. Transformace, kterou společnost za několik posledních staletí prodělala, je obrovská. Výsledkem procesu velkého množství změn, ať už nárazových či postupně působících, je zcela odlišná společenská forma, odlišné uspořádání a fungování společnosti, avšak největší změnu ve své existenci v rámci společnosti, zaznamenal člověk. Ten také nevyhnutelně pociťuje tíhu působení společnosti a v poslední době se zdá, že je to břemeno, které již nelze dále unést.

Společnost na cestě svého vývoje vždy sledovala své cíle. Nikdy předtím však nezmanipulovala myšlení člověka do té míry, aby se dobrovolně zřekl svého vlastního postoje, názoru a definování svých vnitřních potřeb a priorit. Nikdy dříve neodevzdal člověk svou identitu na oltář vnějškovosti a nepotlačil svou duchovní podstatu.

V dlouhé lidské historii společnosti vznikaly, měnily se a zanikaly. My dnes nevíme, jaký bude náš příští osud. Víme však, že současná společnost je vážně nemocná a také, že dnešní stav věcí hospodářských, politických i sociálních je nadále nevyhovující a pravděpodobně i neudržitelný. K této skutečnosti se ale lidstvo staví se zarážející lhostejností.

Společnost a člověk se navzájem potřebují, a ačkoli mají o vzájemné koexistenci rozdílné představy, je jistě možné najít dobře fungující a oboustranně uspokojivý kompromis. Člověk je sice myšlenkovým tvůrcem společenských procesů, zároveň však fungování společnosti doprovází i celá řada neřízených pochodů, které se vymykají kontrole. Pokud člověk zaslepený svým egoismem nepřijme odpovědnost za svůj život a své konání, mohou se mu stát tyto nežádoucí společenské jevy osudnými.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Lite rální zdroje

1. BAUER, W., Tyranie blahobytu. Praha: Volvox Globator, 1997. 118 s.
ISBN 80-7207-033-9.
2. BAUMAN, Z., Individualizovaná společnost. Praha: Mladá fronta, 2004. 291 s.
ISBN 80-204-1195-X.
3. DE SINGLY, F., Sociologie současné rodiny. Praha: Portál, 1999. 127 s.
ISBN 80-7178-249-1.
4. GOODY, J., Proměny rodiny v evropské historii. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2006. 229 s. ISBN 80-7106-396-7.
5. JANDOUREK, J., Sociologický slovník. Praha: Portál, 2001. 285 s.
ISBN 80-7178-535-0.
6. KELLER, J., Až na dno blahobytu. Praha: EarthSave CZ s. r. o., 2005. 130 s.
ISBN 80-903085-7-0.
7. KELLER, J., Nedomyšlená společnost. Brno: Doplněk, 3. vydání, 1998. 125 s.
ISBN 80-85765-97-7.
8. KELLER, J., Teorie modernizace. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. 194 s.
ISBN 978-80-86429-66-3.
9. KELLER, J., Úvod do sociologie. Praha: nakladatelství Slon, 2. Vydání, 1994. 186 s.
ISBN 80-901059-7-1.
10. KLÍMA, J., Jak přežít blahobyty. Brno: Doplněk, 2001. 86 s. ISBN 80-7239-072-4.
11. PECKA, E., Základy sociologie. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií o. p. s., 2005. 106 s. ISBN 80-86708-07-1.
12. PRŮCHA, J., Interkulturní psychologie. Praha: Portál, s. r. o., 2. Vydání, 2007. 220 s. ISBN 978-80-7367-280-5.
13. TESAŘ, F., Etnické konflikty. Praha: Portál, s. r. o., 2007. 251 s.
ISBN 978-80-7367-097-9.

14. TOFFLER, A., TOFFLEROVÁ, H., Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky. Praha: Nakladatelství Dokořán, 2001. 125 s. ISBN 80-86569-00-4.

ABSTRAKT

Zisa Štindlová, R., Sociální a kulturní determinace lidského chování a její role v institucionalizované sociální struktuře: bakalářská práce. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2009. 56 s. Vedoucí bakalářské práce: prof. PhDr. Emanuel Pecka CSc.

Klíčová slova: primární socializace, sociální skupina, sociální role, sociální chování, sociální problém, tradiční společnost, tradiční domácnost, moderní společnost, moderní rodina, identita, individualita.

Práce se zabývá vlivem a mírou sociálního a kulturního působení společnosti na její členy. Posuzuje, do jaké míry je člověk nucen přijmout kulturní a sociální vzorce chování společnosti, ve které žije, a jaký prostor je ponechán jeho vlastní individualitě. Velká pozornost je věnována funkci rodiny a jejímu vývoji až k současné podobě. Práce si klade za cíl odkrýt důsledky sociální determinace individua v oblasti identity a upozornit na ně.

ABSTRACT

Zisa Štindlová, R., Social And Cultural Determination of the Human And Its Role in the Institutionalized Social Structure: Bachelor thesis. České Budějovice: The College of European and Regional Studies, o. p. s., 2009. 56 p. Supervisor: prof. PhDr. Emanuel Pecka CSc.

Key words: primary socialisation, social group, social behaviour, social problem, traditional society, traditional household, modern society, modern family, identity, individuality.

My paper deals with the influence and rate of social and cultural impact of society on its members. It assesses to which extent a member of society is forced to accept the cultural and social behaviour patterns of the society he lives in and to which extent he is allowed to keep free space to develop his own individuality. A lot of attention has been paid to the function of family and its development up to its present form. The paper is focussed on detecting and stressing the consequences of the social determination of an individual and his identity in particular.